

Houdt koers!

De politiek-ideologische positionering van
de Nederlandse vrijzinnigen tijdens de revolutionaire
ontwikkelingen in de Rode Week van 1918

Bachelorscriptie Geschiedenis
Universiteit Utrecht

Naam: Jan van Rijnbach
Studentnummer: 5889979
Begeleider: Dr. Steven Schouten
Datum: 12-06-2020
Woorden: 8099 (exclusief afbeeldingen, figuren, afkortingenlijst, blokcitaten,
inhoudsopgave, literatuurlijst, titels en voetnoten)

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Afkortingenlijst	4
Inleiding	5
Oriëntatie	5
Vraagstelling	6
Historiografie	7
Theoretisch kader	8
Onderzoeksmethodiek	8
Hoofdstuk 1 <i>De ideologische driehoek en revolutionaire ontwikkelingen</i>	11
1.1 Inleiding	11
1.2 De oorsprong van de ideologische driehoek	12
1.2.1 <i>De totstandkoming van de liberale partijen en liberalisme in Nederland</i>	12
1.3 De revolutie in Duitsland	14
1.3.1 <i>De vergissing van Troelstra</i>	15
1.4 Conclusie	16
Hoofdstuk 2 <i>Taal als instrument in politiek en maatschappij</i>	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Foucault	17
2.3 Onderzoeksmethodologie: Fairclough & Fairclough	18
2.4 Conclusie	21
2.5.1 <i>Discussie/problematisering</i>	22
Hoofdstuk 3 <i>De reactie van de Nederlandse, vrijzinnige politici</i>	23
3.1 Inleiding	23
3.2 Selecteren en verzamelen van de bronnen	23
3.3 Bekritisering van het bronmateriaal	24
3.4 Analyse van het bronmateriaal	24
3.4.1 <i>13 november 1918: Treub</i>	24
3.4.2 <i>13 november 1918: Marchant</i>	28
3.5 Slotanalyse	31
Conclusie	34
Bibliografie	36
Bijlage 1 <i>Samenstelling Tweede Kamer 1918-1922</i>	41
Bijlage 2 <i>Partijvorming in de 20^e eeuw</i>	46
Bijlage 3 <i>De toespraak van Treub</i>	48
Bijlage 4 <i>De toespraak van Marchant</i>	50

Samenvatting

In deze BA-scriptie wordt de reactie van de vrijzinnigen op de revolutionaire ontwikkelingen in de Rode Week van 1918 onderzocht. Daarbij staat de politiek-ideologische discoursvorming van de vrijzinnigen in het Nederlandse parlement centraal. ‘Houdt koers!’ is een leus die past binnen de dominante vrijzinnige stroming van die tijd; er werd gekozen tussen behoud en gematigde vooruitgang. Met andere woorden, er moest koers worden gehouden tussen de antirevolutionairen enerzijds, en de socialisten anderzijds; in deze tijdsperiode zou een vrijzinnige splitsing tussen de liberalen en de vrijzinnig-democraten plaatsvinden. Deze thesis focust zich op Willem Treub, als vertegenwoordiger en voorman van de Economische Bond/Neutralen – wat later de liberale Vrijheidsbond zou vormen – om de liberale positionering te duiden; en Hendrik Marchant, als vertegenwoordiger en voorman van de Vrijzinnig-Democratische Bond, om de positionering van de vrijzinnig-democraten te duiden. Deze positionering wordt geplaatst in de context van een ‘ideologische driehoek’: confessionelen, socialisten, en liberalen. Aan de hand van een diepgaande politieke discoursanalyse is het debat van 13 november 1918, waar Treub spreekt namens de liberale Economische Bond en Neutralen, en Marchant namens de Vrijzinnig-Democratische Bond, geanalyseerd en gezien in de context van de vrijzinnige beginselen en revolutionaire ontwikkelingen. In dit onderzoek zal blijken dat Treub en Marchant op het eerste gezicht – en zeker in hun beginselen – veel overeenkomsten tonen. Er zal echter ook blijken dat ze uiteindelijk het politiek-ideologische discours volledig anders vormgeven in het politieke debat en andere acties voorstellen. Treub toonde zich bijzonder antirevolutionair door te stellen dat de revolutie neergeslagen moet worden. Marchant profileerde zich als de rationele optie voor zowel de sociaal-democraat als de liberaal, door de revolutie om te dopen als ‘democratische wereldbeweging’ en zich af te zetten tegen de kapitalistische Treub. Daarmee kan gesteld worden dat er allerm minst hetzelfde is gereageerd door de vrijzinnige vertegenwoordigers vanuit de liberale zijde van de ideologische driehoek, op de revolutionaire ontwikkelingen in de Rode Week van 1918.

Trefwoorden: Discoursvorming, liberalisme, vrijzinnigen, Treub, Marchant, Troelstra, Rode Week, revolutie, revolutionaire woelingen, revolutionaire ontwikkelingen

Lijst van afkortingen

- ARP** Antirevolutionaire partij
- BVL** Bond van Vrije Liberalen
- CDA** Critical Discourse Analysis
- EB** Economische Bond
- IISG** Internationaal instituut voor sociale geschiedenis
- LU** Liberale Unie
- LS** Liberale Staatspartij
- NA** Nationaal Archief
- PDA** Political Discourse Analysis
- SDAP** Sociaal-Democratische Arbeiderspartij
- VDB** Vrijzinnig-Democratische Bond
- VVD** Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Inleiding

Oriëntatie

“Als nu overal in het buitenland, ten minste naar het oosten, revolutie is, waarom moet die dan ophouden in Zevenaar? Ik antwoord: om de eenvoudige reden, dat Zevenaar in Nederland ligt en niet in Duitsland.”

Met deze woorden sprak de vrijzinnig-democraat Hendrik Marchant zich op 13 november 1918 in de Tweede Kamer uit tegen een revolutie in Nederland, als reactie op de interpellatie van de sociaaldemocraat Pieter Jelles Troelstra.¹ De Eerste Wereldoorlog was pas net voorbij, of de volgende potentiële crisis bood zich aan. In 1917 brak in Rusland de bolsjewistische revolutie van Lenin uit, en ook onze directe oosterburen kregen in het najaar van 1918 te maken met munitie onder matrozen. Evenzo rommelde in Nederland de samenleving; de Nederlandse burgers hadden door de omringende oorlog, ondanks neutraliteit, zware economische tegenspoed te verduren. Wanneer in oktober 1918 de verloven van de soldaten worden ingetrokken door opperbevelhebber Sneijders, komen de gemobiliseerde soldaten in Harskamp in opstand.

De onrust in binnen- en buitenland werd door een aantal Nederlandse socialisten aangegrepen om de revolutie in Nederland te bewerkstelligen. Troelstra, een Nederlandse sociaal-democraat, had de misvatting dat Nederland klaar zou zijn voor een arbeidersrevolutie – zijn verkeerde inschatting is later de *vergissing van Troelstra* genoemd. De week van 9 tot 14 november 1918 kreeg de naam ‘*De Rode Week*’ toebedeeld; een week waar liberalen, socialisten en confessionelen – *de ideologische driehoek* - in het parlementaire debat positie moesten kiezen tussen behoud en vooruitgang.² Nog geen week later, op 18 november, vond echter juist een grootse antirevolutionaire, pro-koningshuis demonstratie plaats op het Malieveld.³ De ideologische strijd werd weer voluit in het parlementair debat beslecht met beruchte, ellenlange monologen; in de woorden van parlementair journalist Doe Hans, een ‘kermis’ genoemd.⁴

¹ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* (hierna: *HTK*), 1918-1919, 371.

² Een belangrijke kanttekening voor het lezen van deze thesis, is het gebruik van de woorden ‘vrijzinnig’ en ‘liberaal’. Deze thesis gebruikt in algemene zin, wanneer er gesproken wordt over de driedeling ‘confessioneel/socialistisch/liberaal’ het woord ‘liberaal’, aldaar dit beter strookt met de historiografie. De term ‘vrijzinnig’ zou een preciezere bewoording zijn. De term vrijzinnig is een paraplueterm voor zowel de liberalen als de vrijzinnig-democraten. Met andere woorden, de vrijzinnigen worden gevormd door de liberalen en vrijzinnigen. Wanneer er gesproken wordt over de ‘vrijzinnigen’, worden dus zowel de liberalen als de vrijzinnig-democraten bedoeld. Als ideologische stroming wordt het echter nog wel het ‘liberalisme’ genoemd. Van Schie heeft dit uiteengezet in: Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking* (Boom, 2005), 14-15.

³ <https://www.koninklijkeverzamelingen.nl/collectie-online/detail/0c2bf24f-950e-5b18-9ffa-1bdc779843d5>. Huldebetoging op het Malieveld, 18 november 1918. (Geraadpleegd op 5 mei 2020).

⁴ Doe Hans, *Parlements-film*, (Scheveningen, 1924), 154-155 ; Het parlement werd in de tijd van de spotprenten, rondom het jaar 1900, nog al eens afgebeeld als kermis of als worstelarena. Er zou hier (te)veel gesproken en een ‘show’ opgevoerd worden, waar een publiek – het ‘volk’ – zat dat niets in te brengen zou hebben. Voor meer: <https://www.ru.nl/nieuws-agenda/vm/2019/april/volk-kennismaakte-haagsche-kermis/> (Geraadpleegd op 11 mei 2020).

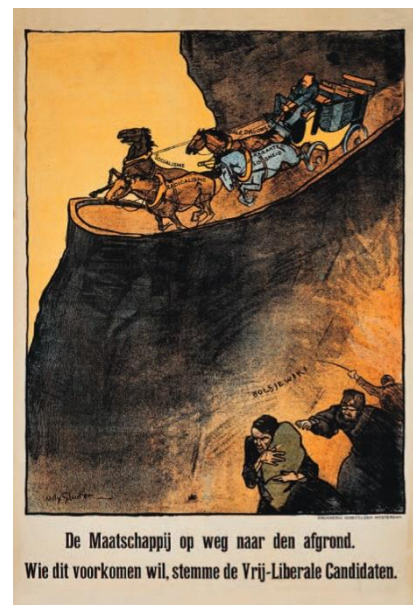
Vraagstelling

Het Nederlandse politieke landschap na de Franse revolutie werd door hoogleraar Jos de Beus e.a. gekenmerkt als de 'ideologische driehoek': Confessionelen, socialisten en liberalen vochten en werkten samen in het Nederlandse landsbestuur.⁵ Met betrekking tot het vraagstuk van de Rode Week, ligt er in deze driehoek een bijzondere plaats voor de liberalen. De liberalen en vrijzinnig-democraten – samen de 'vrijzinnigen' genoemd – werden rond 1918, in tegenstelling tot de 21^e-eeuwse liberalen, nog aan de linkerzijde van het parlement geplaatst, samen met de sociaal-democraten.⁶ Enerzijds hadden de vrijzinnigen dus veel gemeen met de sociaal-democraten in hervormingsgezinde en sociale hervormingen. Anderzijds waren vrijzinnigen fel tegenstander van de klassenstrijd; tot het antirevolutionaire aan toe.⁷ Voor meer begrip van de Nederlandse geschiedenis is het relevant om deze verhitte periode correct te kenschetsen en de vrijzinnige positionering te begrijpen.

Figuur 1. Afdruk van de verkiezingsposter uit 1922 van de VDB. Het 'Schip van de Staat' vaart tussen de rotsen van 'reactie' en 'revolutie' door.

Figuur 2. Verkiezingsposter uit 1918 van de BVL, waarin Troelstra wordt afgebeeld die Nederland, met zijn radicalisme en socialisme, de afgrond in zou rijden.

De vraagstelling draait om het onderzoeken van de vrijzinnige vertegenwoordigers in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.⁸ Het einde van de Eerste Wereldoorlog, uitbreiding van het kiesrecht, en revolutionaire ontwikkelingen vroegen om een antwoord van de politici. Met name Treub en Marchant waren dominant aan zet voor de vrijzinnigen in de debatten over de revolutionaire ontwikkelingen in de Rode Week, en dan ook vooral hoe deze géén kans had – en zou hebben – in Nederland. Deze thesis poogt de vrijzinnige taal van de parlementaire

⁵ J. De Beus e.a., *De ideologische driehoek: Nederlandse politiek in historisch perspectief*, (Boom, 1996).

⁶ Zie bijlage 1; De Beus e.a. *De ideologische driehoek*, 21.

⁷ Antirevolutionair wordt in deze context niet de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) mee bedoeld, maar dat de liberalen tégen revolutie waren.

⁸ Zie voetnoot 2: In de context van de driehoek wordt nogmaals gesproken over 'liberalen', verwezen naar de driedeling waarmee De Beus e.a. de Nederlandse parlementaire ideologieën duiden. Liberaal is echter één tak van de vrijzinnige splitsing, waar de andere tak de vrijzinnig-democraten zijn. In de onderzoeksvraag zelf worden zowel de liberalen als de vrijzinnig-democraten onderzocht, waardoor de vraagstelling zich aldus toespitst op de 'vrijzinnige' vertegenwoordigers.

debatten rondom deze revolutionaire ontwikkelingen te fileren. In de focus op de taal wordt in het bijzonder gelet op de vormgeving van de taal met betrekking tot de politiek-ideologische framing van de revolutionaire ontwikkelingen, en deze wordt in de historische context van het eigen politieke discours geplaatst. Hierbij wordt met name aandacht geschonken aan verschillen binnen de vrijzinnigen, aldus of de liberalen en vrijzinnig-democraten verschilden in hun reactie. De centrale vraag van deze thesis luidt daarom als volgt: “*Hoe reageerden de vrijzinnigen in het Nederlands parlementair debat op de revolutionaire ontwikkelingen in de Rode Week?*”

Historiografie

Over de parlementaire geschiedenis is veel gepubliceerd. De drie hoogleraren Jos de Beus (politicologie), Piet de Rooy (historicus), en Jacques van Doorn (sociologie) schreven samen *De Ideologische Driehoek*. Hierin stelt Van Doorn dat de driedeling, liberaal/confessioneel/socialist, haar oorsprong heeft in de Franse revolutie.⁹ De Beus stelt vervolgens dat John Stuart Mill een grote impact heeft gehad op (een deel van) de Nederlandse liberalen, en dat in de periode van 1918 tot 1922 er absolute verslagenheid heerste onder liberalen, en vastgehouden werd aan frontmannen.¹⁰ De Rooy schreef in *Ons stipje op de wereldkaart*, dat de positie van zowel het socialisme als het liberalisme in de maatschappij vooral te danken was aan sociaal-culturele ontwikkelingen, en weinig aan economische ontwikkelingen. Ook de invloed van het (sociaal) darwinisme zou onder Nederlandse liberalen en sociaal-democraten te vinden zijn.¹¹ In *Land van kleine gebaren* is De Rooy van mening dat de poging tot revolutie vooral een overwaardering van kleine gebeurtenissen was.¹² Patrick van Schie, historicus en directeur van de TeldersStichting, heeft in zijn proefschrift *Vrijheidsstreven in verdrukking* uiteengezet dat de verhitte gemoederen en de oproep van Troelstra impact hebben gehad op in ieder geval de Liberale Unie (hierna: LU) en de vrijzinnig-democraten (waaronder Marchant); zij riepen op tot een zo snel mogelijk doorvoeren van vooruitstrevende democratische hervormingen.¹³ Van Schie gaat zelfs zover om de liberalen en vrijzinnig-democraten te scheiden, en ze als vrijzinnige bondgenoten te beschrijven.¹⁴ In *Van Thorbecke tot Telders* schrijft Van Schie de korte biografie van Marchant, waar hij een aanvaring in de Tweede Kamer tussen Treub en Marchant in 1916 benoemt, waarna Treub niks meer met Marchant te maken zou willen hebben.¹⁵ Een scheiding tussen twee vooraanstaande vrijzinnigen volgde: Treub zou snel vaart maken met zijn eigen liberale partij: De Economische Partij, later de Economische Bond.¹⁶

⁹ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 9.

¹⁰ Ibidem, 74-86.

¹¹ Piet de Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart* (Wereldbibliotheek, 2014), 159-179.

¹² Remieg Aerts e.a. *Land van kleine gebaren* (Sun, 1999), 179-260; Overigens wees De Rooy onterecht de uitspraak van Marchant op pagina 5 van deze BA-scriptie toe aan Treub, wat wellicht te wijten is aan de ellenlange monologen in het parlementaire debat en de onderlinge verdeeldheid tussen de liberalen.

¹³ Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking* (Boom, 2005), 233-254.

¹⁴ Ibidem, 9-19.

¹⁵ Van der List en Van Schie, *Van Thorbecke tot Telders*, 127.

¹⁶ Diederick Slijkerman, *Enfant Terrible* (Prometheus, 2016), 194.

Uit de historiografie is er consensus over een vrijzinnige herijking in deze periode: vrijzinnig-democraten sloegen naar af naar links, liberalen naar rechts.¹⁷ De redenen hiervoor lopen echter uiteen: van algehele verslagenheid en vastklampen aan frontmannen, tot sociaal-culturele ontwikkelingen, tot de verhitte gemoederen en oproep van Troelstra zelf. In dit onderzoek werd opgemerkt dat er geen substantiële analyse is gemaakt van de parlementaire debatten in deze periode. Dit onderzoek richt zich daarom op hoe deze herijking zich vertaalde in de positionering en politiek-ideologische discoupsvorming in de parlementaire debatten in de Rode Week zelf. Het voegt daardoor toe aan het begrip van de ideologische driehoek en (een stukje van) de parlementaire geschiedenis, doordat deze thesis een bijdrage levert aan het begrijpen van de vrijzinnige positionering en strategie in het parlement ten aanzien van de revolutionaire ontwikkelingen van 1918.

Theoretisch kader

Dit onderzoek zal zich baseren op de inzichten van filosoof Michel Foucault en discourswetenschappers Norman en Isabela Fairclough. Foucault stelt dat taal een expressiemiddel kan zijn van machtsverhoudingen, alsook een internaliserend effect kan hebben en normatieve kaders stelt.¹⁸ Norman Fairclough wordt ook wel gezien als één van de grondleggers van de *Critical Discourse Analysis* (hierna: CDA), waar hij sterk beïnvloed is door Foucault.¹⁹ In het boek *Political Discourse Analysis* (hierna: PDA) van Fairclough & Fairclough wordt de taalfilosofie van Foucault behandeld en verder toegepast binnen het politieke discours, waar ze een innovatieve benadering van politieke discoursanalyse uitwerken op casussen van eigenlandse politiek.²⁰ Ter operationalisering van het onderzoek volgt in hoofdstuk 2 een nadere uitwerking van het theoretisch kader; dit vormt de basis voor de discoursanalyse die in hoofdstuk 3 uitgevoerd worden op de vrijzinnige reactie in het parlementair debat.

Onderzoeksmethodiek

Er is allereerst een verkennend, kwalitatief onderzoek uitgevoerd aan de hand van secundaire literatuur en historische parlementaire documenten. *Vrijheidsstreven in Verdrukking* van Van Schie en *De ideologische driehoek* van De Beus e.a. waren eerste aanknopingspunten voor vervolgonderzoek, omdat in beide boeken uitgebreid primair bronmateriaal is gebruikt. Daardoor bleek al snel dat er een achilleshiel was in de zoektocht naar bronmateriaal; door de coronacrisis in het land zijn aanvragen en studieruimtes van archieven niet beschikbaar. Een hoge prioriteit voor het onderzoek zou het *Inventaris van het archief van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) en voorgangers, 1889-1976 (1999)* zijn.²¹ Ondanks dat door de partijvorming van de liberalen in de periode 1918-1920 géén gedeponeerde archieven kende van allen behalve de LU en Liberale Staatspartij (hierna: LS), zouden enkel de partijnotulen

¹⁷ In andere woorden, wordt met 'links' de sociaaldemocratie bedoeld, en met 'rechts' het confessionalisme/antirevolutionaire.

¹⁸ Paul Rabinow, *The Foucault Reader* (Penguin books, 1984), 170-238.

¹⁹ Norman Fairclough, *Language and Power* (Routledge 1989), 27, 63-67, 123-124.

²⁰ Met 'eigenlands' wordt hier de Britse politiek mee bedoeld.

²¹ Nationaal Archief, Den Haag, Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), nummer toegang 2.19.022

van de LS al bruikbaar zijn om enige positionering te bestuderen.²² Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (hierna: IISG) heeft uit deze periode een veelvoud aan prenten, welke digitaal bekeken kunnen worden. Helaas zijn ook hier enkele bronnen niet bereikbaar, zoals de door de Vrijzinnig-Democratische Bond (hierna: VDB) zelf gepubliceerde *De houding der vrijzinnig-democraten bij de anti-revolutiewet* en *Het verschil tusschen Vrijzinnig-Democraten en Liberalen (1933)*.²³ Omdat deze door de partij zelf gepubliceerd zijn, kan het een nuttige bron blijken voor partijpositionering ten aanzicht van de anti-revolutiewet en de liberalen, waar ze de Vrijheidsbond mee bedoelden.

Noodzakelijker- en logischerwijs is de focus verschoven naar wat wél geraadpleegd en als primair object onderzocht kan worden. Naar aanleiding van het vooronderzoek in de secundaire literatuur is er in de parlementaire debatten gekeken naar een duidelijk kader voor de tijdsperiode. Hierbij is de keuze gevallen op de parlementaire debatten in de Rode Week. Pas vanaf oktober 1918 zwol het debat over de revolutie – in de zin van de klassenstrijd ditmaal – weer aan in de Kamer, toen de communistische politicus David Wijnkoop verklaarde de revolutie wél te willen.²⁴ De positionering in de Rode Week kan een duiding geven aan de stemming over de Anti-Revolutiewet van juni 1920 waar, na een week debatteren, Marchant besloot tégen de wet te stemmen en Treub vóór.²⁵

Allereerst is in hoofdstuk 1 gekozen voor het contextualiseren van de beginselen van het liberalisme en de Rode Week. Hiervoor zijn de bronnen uit de historiografie geraadpleegd. Ten tweede is voor hoofdstuk 2 gekeken naar theoretische analysemodellen om deze specifieke primaire bronnen, de parlementaire debatten, te analyseren. Hier is gekozen voor een discoursanalyse, waar na een brede oriëntatie in de taal- en wetenschapsfilosofie de politieke discoursanalyse van Fairclough & Fairclough bij uitstek geschikt voor blijkt en deze ingebed wordt in de inzichten van de filosoof Foucault. De aangereikte analyse uit *Political Discourse Analysis* wordt hier besproken. Deze methode is geschikt, omdat deze PDA de mogelijkheid biedt om veel informatie te halen uit weinig bronmateriaal; uit een betrekkelijk kleine toespraak – bijvoorbeeld één A4 – trekken Fairclough en Fairclough meerdere pagina's aan analyse uit. Gezien de beperktheid in beschikbaar bronmateriaal is deze analyse het bruikbaarst gebleken voor deze thesis. In hoofdstuk 3 volgt de in hoofdstuk 2 uiteengezette discoursanalyse, toegepast op de primaire bronnen. Hieruit zal blijken of het discours in het parlementair debat overeenkomstig is met de bevindingen uit de historiografie. Tot slot wordt in de conclusie antwoord gegeven op de vraag hoe de vrijzinnigen in het Nederlands parlementaire debat

²² Het karige archief zou, volgens Van Schie, deels te wijten zijn aan de inbeslagname door de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog, waarna (een deel van de) archieven verdwenen zou zijn. Zie meer uitleg in: Van Schie, *Vrijheidsstreven in Verdrukking*, 11-12.

²³ Vrijzinnig-Democratische Bond, *De houding der vrijzinnig-democraten bij de anti-revolutiewet*. <https://hdl.handle.net/10622/A2664A0E-173B-41DE-9FAA-E10C13DD0A27>. (Geraadpleegd op 5 mei 2020); Vrijzinnig-Democratische Bond, *Het verschil tusschen Vrijzinnig-Democraten en Liberalen* (1929). <https://hdl.handle.net/10622/883D93FF-77B9-4F26-ABAA-CA2C19766838> (Geraadpleegd op 5 mei 2020).

²⁴ *HTK* 1918-1919, 196; Vóór deze datum werd de term 'revoluti(e)(onair)' enkel gebruikt met betrekking tot de Franse revolutie, en vaak in de dialoog over het wetsbestel. Hiervoor is gezocht op de termen 'revolutie' en 'revolutionair' in de database, vanaf het jaar 1900.

²⁵ *HTK* 1919-1920, 2743.

hebben gereageerd op de revolutionaire ontwikkelingen van de Rode Week, en wordt deze geplaatst in de algehele bevindingen van de thesis.

Hoofdstuk 1 *De ideologische driehoek en revolutie in het oosten*

1.1 Inleiding

“Voorts de vragen, die zich voordoen in verband met de buitenlandsche invloeden. Kan men het goedkeuren, dat de Regeering thans vrijwel machteloos staat tegenover toch inderdaad bedenkelijke en strafwaardige handelingen als het aanknoopen en onderhouden van verbindingen met het buitenland met het oogmerk om hier te lande omwenteling voor te bereiden, [...], bestemd om hier te lande in het belang van omwenteling te worden gebruikt? [...] En dat met buitenlandsche hulp in elken Staat revoluties kunnen worden gekweekt, die bij tijdig ingrijpen hadden kunnen worden voorkomen? Het Wetboek van Strafrecht houdt ook op dit stuk een groote leemte in.”²⁶

Bovenstaand blok citaat komt uit een memorie van antwoord van de antirevolutionaire minister van Justitie, Theo van Heemskerk, op de wet *Nadere voorzieningen tot bestrijding van revolutionnaire woelingen* van 16 juni 1920. Een wet waar veel debat aan voorafging en de vrijzinnigen kleur moesten bekennen: de liberale Treub zou uiteindelijk vóór deze wet stemmen, en vrijzinnig-democraat Marchant tégen. De kern van dit hoofdstuk ligt in de toelichting van de liberale achtergrond en context over de Rode Week. Allereerst wordt kort het idee van de ‘driehoek’ historisch uitgelegd. Daarna wordt de totstandkoming van de verschillende liberale partijen en het liberalisme in Nederland uitgebreider behandeld. Vervolgens zal dit hoofdstuk context bieden over de revolutionaire ontwikkelingen in Duitsland en de poging tot revolutie van Troelstra. Tot slot volgt een korte samenvatting van de besproken onderwerpen.

1.2 De oorsprong van de ideologische driehoek

Na de Franse Revolutie – met de leus: vrijheid, gelijkheid, broederschap – zou in veel Europese landen het politieke landschap getekend worden door de ideologische identiteiten van de liberalen, socialisten, en confessionelen.²⁷ Het socialisme zou pas in 1848 echt naar Nederland ‘geïmporteerd’ worden wanneer Duitse ambachtslieden, vermoedelijk geïnspireerd door het in hetzelfde jaar uitgekomen *Das Kapital* van Karl Marx, naar Amsterdam reisden.²⁸ De Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, in 1894 opgericht door o.a. Troelstra, zou de dominante socialistische stroming in Nederland worden. De confessionele Protestantse partijen vloeiden voort uit de oprichting van de Anti-Revolutionaire Partij (hierna: ARP), in 1879 opgericht door Abraham Kuyper. De katholieken verenigden zich vanaf 1904 onder de Algemene Bond van Rooms-katholieke kiesverenigingen. Het liberalisme zou er staan voor de emancipatie en burgerij; het socialisme voor de arbeiders; de confessionelen voor de traditie van vóór de

²⁶ *HTK 1919-1920*, Van Heemskerk T., *Nadere voorzieningen tot bestrijding van revolutionnaire woelingen.*, nr. 5, Memorie van Antwoord (hierna: MvA), 428.

²⁷ De uitwerking van de liberale partijvorming bevindt zich in hoofdstuk 1.2.1, op pagina 11. Zie verder bijlage 2 voor de partijvorming in Nederland tussen 1879 en 1996.

²⁸ De Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart*, 158-166.

Verlichting en Revolutie, maar ook voor broederschap in eigen kring.²⁹ Toen in 1813 de Nederlandse soevereiniteit herwonnen was, zouden deze stromingen – de ideologische driedeling – Nederland tekenen. Van Doorn verwijst hierbij naar de opkomende strijd om de Nederlandse identiteit met betrekking tot Frankrijk en Duitsland, waar eerst de Franse cultuur aandrong en later enkele Duitsers droomden van een Groot-Duitsland, waar de Nederlandse ‘stam- en cultuurverwanten’ onderdeel van uit zouden maken.³⁰ Johan Thorbecke, liberaal en hoofdauteur van de herziende Nederlandse grondwet van 1848, wees in 1837 deze Duitse claim faliekant af met een historisch argument:

“Duitschland is langzamer en later, dan wij, dan andere landen van Europa, modern geworden. In taal, in geschiedbeschrijving, in wetenschap en poëzie waren wij, tot op het laatste derde gedeelte der 18de eeuw, Duitschland vóór. Tot dien tijd konden wij met Duitschland niet één weg houden zonder terug te gaan. Terwijl de Duitschers nog met tegenwinden aan de kust worstelden, waren wij lang in volle zee.”³¹

1.2.1 *De totstandkoming van de liberale partijen en liberalisme in Nederland*

“Wanneer later de geschiedschrijver een overzicht zal geven van de ontwikkeling en groei – en laten wij hopen niet den ondergang – der liberale partij in Nederland, dan zal hij ongetwijfeld opmerken dat de psychologie der liberalen een zeer zonderling beeld geeft. Het waren menschen – zo zal hij zien – die zich bij hunne staatkundige beschouwingen en hunne idealen vooral plaatsten op den bodem der werkelijkheid op overwegingen van nuchter verstand. Zij moesten dus zeer wel inzien, dat waar zij leefden in een staatsgemeenschap en waar die staat in beginsel alle macht had over dood & leven, armoede & welvaart van alle burgers, hun eigen zaken ondergeschikt waren aan de groote zaak, die hen allen raakte, het bestuur van dien staat, de politiek. En toch het was een wonderlijk gebeuren, zoodra iets voor velen hunner kleinen belangenkring te buiten ging en hunne grootere belangenkring raakte, dan was het alsof een nevel voor hun verstand trok en een onverschilligheid in de plaats trad voor hun gewone belangstelling.”³²

De vrij-liberale leider Hendrik Dresselhuys omschreef hier de liberale politicus van omstreeks 1918.³³ De zaak van het liberalisme werd in 1918 door twee vrijzinnige hoofdspelers gekenmerkt: de VDB onder Marchant en de Economische Bond/Neutralen (vanaf 1921 de Vrijheidsbond) onder Treub.³⁴ Voor algehele context is het relevant wat de grondbeginselen en dominante denkrichtingen van de liberalen in deze tijd waren, en aansluitend wat de historiografie ons vertelt over de politiek-ideologische stand van zaken in 1918.

²⁹ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 9.

³⁰ Ibidem, 11

³¹ Johan Rudolph Thorbecke, Onze betrekkingen tot Duitschland, in *Historische schetsen*, Den Haag 1860: 20.

³² Archief-Dresselhuys, inv. 16: handgeschreven redevoering, gehouden eind 1917 of begin 1918.

³³ Van Schie opent met deze quote van Dresselhuys zijn boek *Vrijheidsstreven in verdrukking*, dat zich zal focussen op de ernstige neergang van de (inzet van en voor) de liberale zaak. Voor meer, zie: Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking*, 9-19.

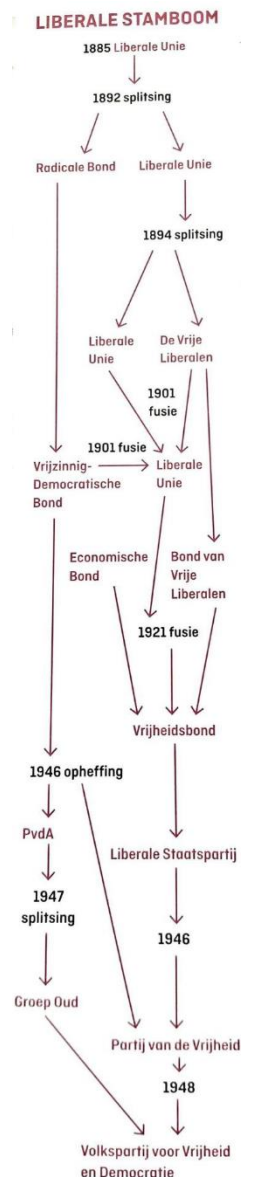
³⁴ In dit hoofdstuk wordt gepraat over ‘liberale’ in de zin van het liberalisme; hier worden alle vrijzinnigen onder geschaard.

Het liberalisme in Nederland liet zich lastig kenschetsen. Van *De filosofen van het klassieke liberalisme* wordt er slechts één filosoof nadrukkelijk genoemd in de historiografie met betrekking tot de invloed op Nederlandse liberalen: John Stuart Mill (1806-1873).³⁵ Naast dat liberalen weinig gesteld waren op partij- of verenigingsvorming, zou er ook binnen de partijen veel conflict bestaan tussen de rechts-conservatieve liberaal en de links-progressieve liberaal, zoals te zien in de vele splitsingen en vormingen rechts in figuur 3; de ideologie kreeg daarom het verwijt slechts een ‘onsamenhangende verzameling van ideeëncomplexen’ te zijn.³⁶ Rechtsfilosoof Ronald Dworkin (1931-2013) bestreed dit verwijt, en stelde drie liberale continuïteiten centraal: de erkenning van het individu met eigen hartstochten; de oneindige, absolute gelijkwaardigheid tussen deze individuen; en tot slot de erkenning van de mens als vervolmakend wezen, met de plicht om zijn capaciteiten te benutten en te ontwikkelen.³⁷ In de Nederlandse politiek zou dit volgens De Beus uitmonden in twee hoofdstromingen, allebei ‘kinderen van het Thorbeckeliberale’: de utilitaristen en de kathederialiberalen, beiden ingesteld op geleidelijke verandering en een sterke volksvertegenwoordiging.³⁸ De utilitaristen zouden in navolging van J.S. Mill een duidelijk kader op willen stellen voor vrijheid; deze vrijheid – tot eigen hartstochten en ontplooiing – moest actief door de staat beschermd worden, tot het punt dat het de vrijheid van een ander zou schaden.³⁹ Van Schie stelt dat met name de invloedrijke juristen en politici Bernardus Tellegen (1823-1885) en Samuel van Houten (1837-1930) beïnvloed zouden zijn door Mill.⁴⁰

“Iedere nieuwe taak, die men den staat wenscht op te leggen, worde zoolang afgewezen, totdat door een redelijk en volledig onderzoek van den geheelen toestand overtuigend gebleken is, dat die taak moet verricht worden in het belang des volks, dat de staat haar doelmatig kan verrichten, en dat zij buiten den staat om of in het geheel niet of al te laat of al te slecht zal worden verricht.”⁴¹

Deze uitspraak van Cornelis Opzoomer was typerend voor de nieuwe kathederialiberalen, die het dogmatisch liberalisme via een wetenschappelijke achterdeur met het utilitarisme wisten te beïnvloeden. Dit was de voornaamste stroming rondom de eeuwwisseling, waar bovendien weinig conflict bestond over de liberale beginselen, maar over het *tempo* van maatschappelijke hervorming. Bij kathederialiberalen in deze periode zouden de breuklijnen bovendien ook persoonsgebonden of willekeurig geweest zijn.⁴²

Dat deze stromingen kinderen zijn van het Thorbeckeliberale, verdient enige uitleg. Thorbecke, zelf vroom christen, zou als aanhanger van het ‘organisch liberalisme’ bestempeld

Figuur 3. De liberale stamboom van 1885 tot nu. Uit: Elsevier Weekblad, speciale editie ‘Liberalisme’, jaargang 2020.

³⁵ P.B. Cliteur e.a., *Filosofen van het klassieke liberalisme* (Kampen, 1993), 7.

³⁶ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 55-61; zie voetnoot 2.

³⁷ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 55-61.

³⁸ Ibidem, 70-80.

³⁹ Ibidem, 77

⁴⁰ Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking*, 194.

⁴¹ C.W. Opzoomer, *De grenzen der staatsmacht* (Amsterdam 1873), 74.

⁴² De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 77.

worden.⁴³ Thorbecke verwierp daarmee ook het klassieke liberalisme, dat stelt dat de overheid slechts een machine was ter bevordering van de belangen van het individu. De organist gelooft dat de overheid onderdeel is van de ontwikkelende maatschappij als geheel, en publieke besluitvorming volgt uit maatschappelijke rijping.⁴⁴ Organisch denken over de maatschappij zou normaliter uitzonderlijk bij de confessionelen passen, maar in Nederland zou dit ook bij de liberalen navolg kennen. In de tijd van Thorbecke draaide de politiek om de these versus de antithese: de modernisten (links: de liberalen en socialisten) versus de antimodernisten (rechts: de confessionelen). Het liberalisme zou de balans vinden tussen behoud en vernieuwing.⁴⁵ Treub zou, nog in zijn hoedanigheid als vrijzinnig-democraat, het organisch liberalisme in 1901 herhalen: “[vrijzinnig-democraten] vatten de maatschappij niet op als een verzameling van los naast en door elkander levende opeengepakte individuen, maar als een organisch geheel, waarvan de individuen de cellen zijn.”⁴⁶ In 1918 zou de balans tussen behoud en vernieuwing een kritiek punt bereiken wanneer revolutionaire ontwikkelingen zich aandienen in Duitsland en daaropvolgend in Nederland.

1.3 De revolutie in Duitsland

Het naderende verlies van Duitsland in de Eerste Wereldoorlog, in de herfst van 1918, zou volgens de legerleiding niet zonder slag of stoot gebeuren: ‘liever strijdend ten onder dan zomaar de zeilen neerhalen!’⁴⁷ De legerleiding en de bemanning bleken het hier echter grondig met elkaar oneens te zijn; de protesterende, opstandige matrozen zouden teruggestuurd worden naar thuishaven Kiel. Hier sloeg de vlam in de pan. Op 4 november werden officieren gearresteerd door de eigen manschappen, die zogeheten ‘Soldatenraden’ hadden opgericht. Op 5 november werden de rode vlaggen gehesen en de soldatenraden eisten dat de ‘14 Kieler Punkten’ ingewilligd zouden worden.⁴⁸ Gustav Noske van de Sociaal-Democratische Partij van Duitsland, werd gestuurd om de rebellen te neutraliseren. Ondanks dat hij als een held werd binnengehaald, mocht het niet baten. De vlam was al overgeslagen naar de rest van het land.⁴⁹

Vanaf dat moment ging het razendsnel. Op 7 november werd de republiek Beieren uitgeroepen door de socialistische Kurt Eisner, en op 9 november werd, na massale stakingen opgeroepen door sociaaldemocraten en vakbonden, ook de republiek – een tweede republiek – afgekondigd door de sociaaldemocraat Philipp Scheidemann. De Duitse keizer, Willem II, is inmiddels gevlucht naar Nederland. Op 11 november werd uiteindelijk de wapenstilstand

⁴³ Ibidem, 56.

⁴⁴ Ibidem, 41-43.

⁴⁵ Ibidem, 72.

⁴⁶ M.F.W. Treub, *Liberaal-anarchisten en vrijzinnig-democraten*, in: *Sociale vragen* (Haarlem, 1904), 189.

⁴⁷ Revolutie 1918: Matrozen Kiel leiden val monarchie in. <https://duitslandinstituut.nl/artikel/29084/revolutie-1918-matrozen-kiel-leidden-val-monarchie-in> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

⁴⁸ De rode kleur staat voor socialisme, en zou in deze context ook oproep zijn tot revolutie. De *14 Kieler Punkten* omvatte de eisen en resoluties, gesteld door de arbeiders- en soldatenraden. Van vrijlating van politieke gevangenen tot vrijheden van pers, waren deze punten een scherpe afkeuring van de eigen Duitse autoriteiten ten einde van de Eerste Wereldoorlog. Voor meer: Die „14 Kieler Punkte”.

http://vimu.info/files/teacher/izrg/9_10_104_team4_zm4_revolution_de.pdf (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

⁴⁹ Duitsland 1918-1919: de verloren revolutie. <https://socialisme.nu/duitsland-1918-1919-de-verloren-revolutie/> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

getekend. De ontwikkelingen in Duitsland en de vlucht van de Duitse keizer zou voor Nederland het begin van ‘De Rode Week’ betekenen.⁵⁰

1.3.1 *De vergissing van Troelstra*

De Rode Week begon op 9 november, toen een groep Rotterdamse socialisten naar het stadhuis ging om in overleg te treden met de Rotterdamse burgemeester A.R. Zimmerman.⁵¹ Na op 10 november hoog overleg gevoerd te hebben binnen de SDAP – waar het partijbestuur een revolutie in een democratisch land ‘dwaas’ achtte – werd een program van eisen opgesteld voor enkele socialistische hervormingen.⁵² Op 11 november zou Troelstra in Rotterdam spreken:

“...hier noch elders woonde ik ooit een avond bij van zo grote, historische betekenis als deze: wij komen hier om te spreken op het ogenblik, dat ook ons, de arbeidersklasse, de macht in handen zal geven! Bezoedelt deze grote tijd niet door onwaardige daden; laat er eenmaal worden gezegd: het Nederlandse proletariaat toonde zich berekend voor zijn taak, de Nederlandse proletarische revolutie is geweest het gloriepunt in de geschiedenis van Nederland!”⁵³

Op 12 november zou hij zijn urenlange redevoering in de Tweede Kamer houden, waar hij vroeg om de macht over te dragen aan de sociaaldemocraten. Door daarbij te stellen dat het parlement veel te langzaam is, zinspeelde Troelstra hier ook op het buitenspel zetten van de volksvertegenwoordiging; menig ander parlementariër zou er toch slechts zitten ter bescherming van het grootkapitaal en imperialistische belangen. Sociale hervormingen gingen hem te langzaam, maatregelen zouden te laat gekomen zijn.⁵⁴ De regering besloot om enkele hervormingen door te voeren – met de plotselinge, onverwachte toezegging het vrouwenkiesrecht in te willen voeren⁵⁵ – en een eventuele revolutie neer te slaan; geen revolutie, maar langzame vooruitgang bleek de koers van het kabinet. Ook vielen zijn medeparlementariërs over Troelstra heen.⁵⁶ Marchant gaf twee redenen voor Troelstra’s falen: Ten eerste zou hij de SDAP misplaatst vereenzelvigen met de arbeiders en daarom van een minderheid een meerderheid denken; ten tweede zou Nederland niet te vergelijken zijn met Duitsland.⁵⁷ Na een redevoering van de vrij-liberaal Dresselhuys over de ‘staatsgreep van Troelstra’ zou Troelstra interrumpen: hij zou nóóit een staatsgreep genoemd hebben. Op 14

⁵⁰ De Rode Week 1918: Nederland beïnvloed door de Duitse Revolutie. <https://marxisten.nl/geschiedenis-theorie/297-de-rode-week-1918-nederland-beinvloed-door-de-duitse-revolutie> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

⁵¹ Ibidem; De Rotterdamse Burgemeester Zimmerman en enkele grote bazen in de haven, gingen in gesprek met de SDAP en vakbond NVV, om de voorwaarden te bespreken voor een 'vreedzame machtsoverdracht'. Zij gingen akkoord ermee dat de SDAP de macht zou verkrijgen en waren bereid grote concessies te doen, zolang de macht maar niet in handen kwam van de 'Amsterdamse Communisten'.

⁵² Troelstra’s tragedie. <https://www.anderetijden.nl/aflevering/418/Troelstras-tragedie> (Geraadpleegd op 16 mei 2020); Interessant is ook dat de SDAP in beginsel is opgericht om de socialistische zaak via de democratische weg te sterken. Troelstra zette zich hier juist van af door zich revolutionair en antidemocratisch op te stellen. Voor meer over de grondbeginselen van de SDAP, zie: SDAP (1895) *Program der Sociaal-Demokratische Arbeiderspartij in Nederland*. [Beginselprogramma] <http://dnpprepo.ub.rug.nl/9906/1/SDAP%20Program%201895.pdf> (Geraadpleegd op 8 juni 2020).

⁵³ ‘De vergissing van Troelstra’ (12 november 1918). <https://historiek.net/de-vergissing-van-troelstra-1918/73224/> (Geraadpleegd op 16 mei 2020).

⁵⁴ *HTK* 1918-1919, 341-349.

⁵⁵ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten*, 148.

⁵⁶ Aerts e.a., *Land van kleine gebaren*, 194.

⁵⁷ Oud, *Het jongste verleden*, deel I, 94.

november zou Troelstra uitgeput thuiskomen en zichzelf een ‘gebroken mensch’ noemen.⁵⁸ De Rode Week sloot met een ‘goed geregisseerde demonstratie’ in Den Haag: Oranje boven!⁵⁹

De vergissing van Troelstra is in zekere zin ook historiografisch te ontleden in de argumenten van Marchant. Allereerst was de SDAP inderdaad gegroeid in de zeer recente verkiezingen van 1918; ze zouden echter met 22 zetels (van de 100) nooit plots een meerderheid kunnen claimen. Het tweede argument zou De Rooy ook benadrukken: het zou een overwaardering van betrekkelijk kleine gebeurtenissen zijn. De Beus stelde dat de sociaaldemocraten als generaal zonder leger waren, doordat het intellectuelen-socialisme voorliep op de bevolking zelf; rond de eeuwwisseling zou in geen enkel ander land, behalve in Rusland, zoveel theoretische belangstelling zijn voor socialisme als in Nederland.⁶⁰ De voedingsbodem voor een revolutie was echter ook volstrekt anders dan Duitsland; er was door de oorlog inderdaad honger en economische tegenspoed, maar Nederland is in sociaaleconomische ontwikkeling niet te vergelijken met Duitsland. De Beus benadrukt de relatief trage industrialisatie vergeleken met buurlanden; het nijverheidsaandeel der beroepsbevolking zou niet over een derde komen, in vergelijking met de Duitse 50%. Daarbij zouden de Nederlandse kapitalisten zichzelf kooplieden in plaats van industriëlen noemen, en de werklieden waren eveneens niet geneigd zich arbeiders te noemen.⁶¹ Troelstra had daarmee verkeerde aanname dat Nederland op sociaaleconomisch vlak vergelijkbaar was met Duitsland, wat zijn vergissing is gebleken.

1.4 Conclusie

Samenvattend leek Nederland in 1918 hervormingsgezind – dan wel zou regering in de Rode Week gezwicht hebben uit angst; door middel van hervormingen en de inzet van ordetroepen kreeg de revolutie in Nederland geen kans. De liberalen (lees: vrijzinnigen) volgden in de leer een progressieve stroming, waar er voor de staat een grote rol was weggelegd in de sociale zekerheden, ten behoeve van de ontplooiing van het individu. Daarbij zou echter wel de revolutie geschuwd worden en de organische – bijna confessionele – leer van de maatschappij gevolgd worden. Met name de verschillen tussen de liberalen en vrijzinnig-democraten zullen wellicht gezien worden in het parlementaire debat, dat in hoofdstuk 3 geanalyseerd wordt. In hoofdstuk 2 volgt een nadere uitwerking van het theoretisch kader om de vrijzinnige reactie in het parlement te analyseren.

⁵⁸ Ibidem, 96.

⁵⁹ Aerts e.a., *Land van kleine gebaren*, 195.

⁶⁰ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 22-23.

⁶¹ J.A. De Jonge, *De industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914* (Amsterdam, 1968), 237.

Hoofdstuk 2 *Taal als instrument in politiek en maatschappij*

2.1 Inleiding

“Mogelijk openbaart zich voor de eerste keer in de Westerse cultuur de volkomen open dimensie van een spreken dat niet tot zwijgen kan worden gebracht omdat het nooit definitief in woorden is vastgelegd en dat zijn waarheid pas zal uitspreken in een toekomstig discours, dat helemaal gewijd zal zijn aan het zeggen van wat ooit is gezegd; maar dat discours ook niet bij machte is om bij zichzelf stil te blijven staan en dat bewaart datgene wat het zegt als een belofte, als een erfenis voor weer een andere discours... Het commentaar is een taak die per definitie nooit kan worden voltooid.”⁶²

De woorden van Michel Foucault (1926-1984) zouden de ideeën over kennissystemen volledig omgooien. In dit hoofdstuk wordt met een theoretisch kader de grondslag gelegd voor de analyse die in hoofdstuk 3 uitgevoerd worden op vrijzinnige reactie in het parlementaire debat. Allereerst wordt daarvoor de kern van Foucault's inzichten besproken, waarbij de nadruk ligt op het definiëren van ‘discours’ en ‘macht’. Vervolgens wordt de specifieke discoursanalyse van Norman Fairclough (1941-) en Isabela Fairclough toegelicht voor de toepassing op politiek en de methodiek uiteengezet ten behoeve van het gebruik op het discoursonderzoek in hoofdstuk 3. Na de conclusie volgt een korte problematisering van de discoursanalyse.

2.2 Foucault

De Franse historicus en filosoof Michel Foucault heeft als hoogleraar ‘Geschiedenis van de systemen van het denken’ een forse impact gehad op de manier hoe we naar kennisvergaring kijken. Foucault schreef verscheidende werken, waar deze thesis zich beroept op de inzichten uit *De woorden en de dingen*⁶³ en *De geboorte van de biopolitiek*.⁶⁴ Ook maakt de thesis gebruik van de *The Foucault Reader*, wat een door professor antropologie Paul Rabinow samengestelde bundeling is van Foucault's werken en enkele interviews.⁶⁵

Met discours wordt letterlijk een “uiteen- of doorlopen” bedoeld; in abstractere zin is het een kenmerk van denken dat zich uiteenzet in een systematische en samenhangende aaneenrijging van betekenselementen van een ware uitspraak.⁶⁶ Foucault verwerkt dit in zijn

⁶² Michel Foucault, *De woorden en de dingen* (Boom, 2017) 66-67.

⁶³ Zie voetnoot 85.

⁶⁴ Michel Foucault, *De geboorte van de biopolitiek* (Boom 2013).

⁶⁵ Paul Rabinow, *The Foucault Reader* (Penguin books, 1984); Rabinow put hier voor de interviews onder andere uit *The History of Sexuality*, Volume II; *Politics and Ethics: An interview; Polemics, Politics, and Problematizations: An interview with Michel Foucault*; and *What is enlightenment?*; Verder worden eerder gepubliceerde werken van Foucault opnieuw gepubliceerd in deze bundel: *What is an author?*; *Nietzsche, Genealogy, History*; *The order of things: An archeology of the Human Sciences*; *Madness and Civilization*; *Power/Knowledge*; *On the Genealogy of Ethics: An overview of Work in Progress*; Foucault heeft in zijn historisch onderzoek in het bijzonder onderzoek gedaan naar structuren in het verleden en de totstandkoming van kennis en machtsstructuren in de Westerse cultuur. Hier keek hij naar de ontwikkeling van de mens als studie an sich – waar het ‘subject’ plots het ‘object’ werd – in met name de gezondheidszorg, het onderwijs, en het gevangenisleven, en hoe dit als geheel zich ontwikkelde vanaf de 16^e eeuw. Dit onderzoek van de menswetenschappen bracht hem tot onder andere inzichten over discours en macht, waar in deze thesis op gefocust wordt.

⁶⁶ Foucault, *De woorden en de dingen*, 456.

archeologie van de kennis, waar hij stelt dat een discours het weten van een periode reguleert en daarmee in alle lagen van het weten doorwerkt.⁶⁷ Immanuel Kant en Friedrich Nietzsche worden vaak genoemd in *De woorden en de dingen*: waar Kant al de kritische vragen stelde wat iemand kan weten, en wat een mens is, geeft Nietzsche volgens Foucault aan waar de filosofie kan beginnen met denken door een filologische benadering van de kennis.⁶⁸ De mens is tot onderzoeksobject verworven; en dat hoeft niet per se een goed ding te zijn.

Foucault stelt dat het centraal staan van de mens in de wetenschap ook tot *biopolitiek* verworven is. Biopolitiek (en in het verlengde: (bio)macht) is een neutrale term die Foucault introduceert om het politieke systeem te duiden waar macht wordt uitgeoefend op de mens als wezen. De mens werd als biologisch wezen geobjectiveerd en kon daarmee in hokjes geplaatst worden. Zodoende werd in de gezondheidszorg, waar de mens als biologisch object centraal staat, in de moderne tijd – een andere *épistèmè* dan de renaissance en daarmee andere denkstructuren kent – menig ziektebeeld vastgesteld, en werd in leger- en gevangeniswezen (evenals in het onderwijs) de mens *gedisciplineerd*.⁶⁹ Met dit institutionaliseren van biomacht en daarmee stelselmatige disciplineren, zo stelt Foucault, wordt de ‘norm’ gecreëerd.⁷⁰ De *Macht van de Norm* zou daarmee op gelijke voet komen te staan met de andere machten; die van Recht, het Woord, de Tekst, en de Traditie.⁷¹ Wie door middel van machtsrelaties een invloed kon hebben op het discours – van bijvoorbeeld de norm – zou daarmee grote invloed, en daarmee macht, uit kunnen oefenen op de mens als biologisch object in de maatschappij. De burgerlijke samenleving zou daarom, Foucault verwijst hierbij naar John Locke en Adam Smith, niet te onderscheiden zijn van de politieke samenleving door de intersubjectiviteit tussen beiden in de economische benadering: “De burgerlijke samenleving is een permanente matrix voor politieke macht.”⁷² Het discours van de politiek – Foucault keek veel naar de neoliberale zienswijze – is daarom het onderzoeken waard. De politieke economie – zoals het discours over grond, kapitaal, en arbeid – is wezenlijk aan hoe wij als mens in de burgermaatschappij functioneren; of institutioneel gedisciplineerd worden.⁷³

2.3 Onderzoeksmethodologie: Fairclough & Fairclough

“What we are suggesting is that politics is most fundamentally about making choices about how to act in response to circumstances and goals, it is about choosing *policies*, and such choices and the actions which follow from them are based upon practical argumentation – or as Aristotle put it in the *Nicomachean Ethics* (Irwin 1999), on ‘deliberation’. [...] Crises create the space for competing ‘strategic interventions to significantly redirect the course of events as well as for attempts to “muddle through”, and which strategies prevail depends upon ‘discursive

⁶⁷ Foucault verwijst daarmee naar een taxonomie – ofwel een strikte leer van classificatie en systematiek – die de structuur van een *épistèmè* vormt. Het idee van de *épistèmè* wordt de grondstructuur van drie kerncategorieën van tijdsbestek mee bedoeld: de klassieke tijd, de renaissance, en de moderne tijd (vanaf 1800). Het heden zou daarmee begrepen moeten worden in de historische ontwikkeling, in de structuur waarin het zich begeeft. Voor meer, zie: Foucault, *De woorden en de dingen*, 456-459.

⁶⁸ Ibidem, 396-404.

⁶⁹ Rabinow, *The Foucault Reader*, 170-238.

⁷⁰ Ibidem, 196.

⁷¹ Ibidem; In simpelere woorden: bij afwijken van de norm, door ziektebeeld enerzijds of crimineel gedrag anderzijds, werd je gestraft (‘gedisciplineerd’).

⁷² Foucault, *De geboorte van de biopolitiek*, 375-382.

⁷³ Ibidem, 285-305.

struggles' between different 'narratives' of the nature, causes and significance of the crisis and how it might be resolved, including economic and political 'imaginaries' for possible future states of affairs and systems."⁷⁴

In *Language and Power* behandelt Norman Fairclough de introductie van *Critical Discourse Analysis* (hierna: CDA), waar hij stelt dat macht achter een discours ook een verborgen macht is: 'The whole social order of discourse is put together and held together as hidden effect of power.'⁷⁵ Deze verborgen macht – en machtsrelatie – achter taal kan echter ontbloot worden, door een goed uitgevoerde discoursanalyse. Machtsrelaties en de uitoefening van macht met betrekking tot taalgebruik komt, stelt Norman Fairclough, met name voor als 'vehikel van ideologie', aldaar in een democratie gestreden wordt om de controle van de 'toestemming' door het discours te beïnvloeden.⁷⁶ Hij verwijst daarbij naar Foucault; alle ideologie draait om de positionering van de subjecten en hen tot product laten worden van het discours – die zorgvuldig in elkaar is geconstrueerd door jaren aan *biopolitiek*.⁷⁷

Norman Fairclough en Isabela Fairclough zijn beiden gespecialiseerd in de discoursanalyse, waar ze samen in *Political Discourse Analysis* (hierna: PDA) de CDA toespitsen op de politieke dimensie. Ze beginnen met de aanname dat politieke discours bezien en geanalyseerd moet worden als primair een beargumenterende discours, waarbij ze een systematische methodiek en framework aanleveren om de manifestatie van politieke discours – in bijvoorbeeld de reactie op crises, of als parlementair debat an sich – helder te onderzoeken.⁷⁸ De nadruk ligt hierbij op 'deliberation'; vertegenwoordigers wisselen, in context, praktische argumenten uit waartoe uiteindelijk een besluit of voorstel, tot bijvoorbeeld een actie, vloeit.⁷⁹ De methodiek is gevat in een kernschema waarin de volgende aspecten uit de tekst worden ontleed:

1. Een claim, voorstel of oplossing 'we moeten A doen!';
2. (Een aanname van) omstandigheden of voorstelling van problematisering 'in de huidige omstandigheden';
3. Een bepaald doel 'we willen D bereiken' ;
4. Waarden die aan een doel ten grondslag liggen 'W vinden we belangrijk – en ligt aan D ten grondslag';

⁷⁴ Isabela Fairclough en Norman Fairclough, *Political Discourse Analysis: A method for advanced students* (Routledge, 2012), 1-3.

⁷⁵ Hij verwijst hier naar het taalproces dat standaardiseert en differentieert, in bijvoorbeeld de ordening van discours in universiteiten en instituties, en daarmee doorwerkt in een ongelijke toegang tot deze taal (en in het verlengde daarvan: kennis). Voor meer, zie: Norman Fairclough, *Language and Power* (Routledge 1989), 27.

⁷⁶ Ibidem, 67.

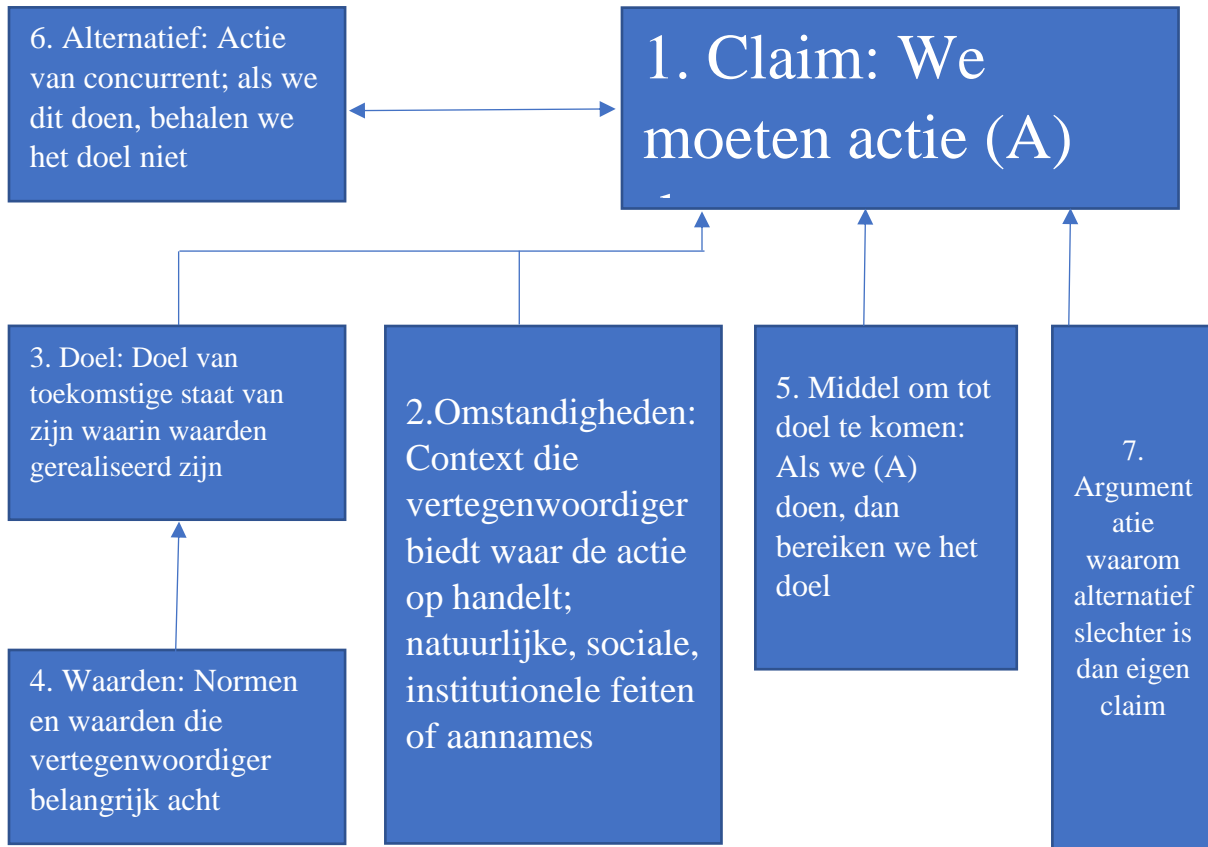
⁷⁷ Ibidem, 121-124.

⁷⁸ Fairclough en Fairclough, *Political Discourse Analysis*, 10-13.

⁷⁹ De vertaling die in de context het dichtst in de buurt komt lijkt 'diepe beraadslaging' te zijn; dit dekt echter nog weinig de volledige lading als 'deliberation as an argumentative genre'. Ik kies er daarom voor 'deliberation' als woord te gebruiken om dit idee te duiden. In hun zesde hoofdstuk passen ze het framework toe op parlementaire debatten, wat een eigen, licht complexere variant kent doordat de zeer geïnstitutionaliseerde context. Voor meer, zie: Fairclough, *Political Discourse Analysis*, 50-51;

5. Middelen om tot dat doel te komen ‘A is nodig om D te bereiken’;
6. (Optioneel) Alternatieve opties;
7. (Optioneel) Hoe op deze alternatieve opties gericht wordt.

Onderstaand is de kernstructuur gevisualiseerd en komt, afhankelijk van het politieke onderzoeksobject, op verschillende manier voor:⁸⁰

Figuur 4. Het framework voor analyse en evaluatie van Fairclough en Fairclough.

Vervolgens, om een politiek discours in een parlementair debat te analyseren zoals bovenstaand, stellen Fairclough en Fairclough, moeten de juiste vragen gesteld worden. Deze vragen richten zich op de dialectiek, en bevragen daarmee kritisch de relatie tussen de aspecten. Voorbeelden zijn het vragen naar of een voorgestelde actie wel naar een bepaald beoogd doel zal leiden, of een voorgestelde actie geen neveneffecten zal kennen, of dat andere acties niet mogelijk zijn om tot dat doel te komen. Ook kan gevraagd worden of de omstandigheden of

⁸⁰ Dit model komt in verscheidene varianten voor in het boek. Het model hier komt van pagina 91, maar de onderzoeksmethode kent hier dus vele varianten op (met dezelfde aspecten). Bij een parlementair debat moet ook het individu in ogenschouw genomen worden, omdat een politicus een eigen, individueel proces van *deliberation* doorloopt; met name een ‘*backbencher*’ kan namelijk wel (of niet) meestemmen met de partijdiscipline, maar persoonlijk een andere mening hebben. Daarbij moet een bepaald normatief oordeel – in bovenstaand schema, een ‘voorstel (claim) van wat wel of niet te doen – in de diepere context van de structuur van een parlementair stelsel geplaatst worden; een parlementariër weet dat de echte beslissing bij een stem gemaakt wordt, en dat het voorafgaande debat een – soms zelfs irrationele – positionering voor de bühne kan zijn. Bovenstaande aspecten, en met name de onderlinge verbanden, dienen daarom nogmaals in context geplaatst te worden van ook de politicus zelf. Voor meer, zie: Fairclough, *Political Discourse Analysis*, 200-207.

problematisering wel eerlijk en kloppend uiteen is gezet, en de onderliggende waarden niet conflicteren of rationeel acceptabel zijn.⁸¹ De antwoorden worden in de eerdergenoemde context geplaatst. Bij gebrek aan samenhang, of een falende verdediging van een aspect, valt een uiteindelijke claim of voorstel uiteen. Fairclough en Fairclough noemen hierbij het voorbeeld van een parlementair debat over het verhogen van de universitaire collegegelden, waar de *Liberal Democrats* voorheen beloofd hadden om deze niet te verhogen; in de context van de financiële crisis, waar doelen om het begrotingstekort op te lossen conflicteerden met *ideological fairness* om hoger onderwijs kwalitatief goed en toegankelijk te houden, leidt het debat tot een dialectische hinkstapsprong⁸²:

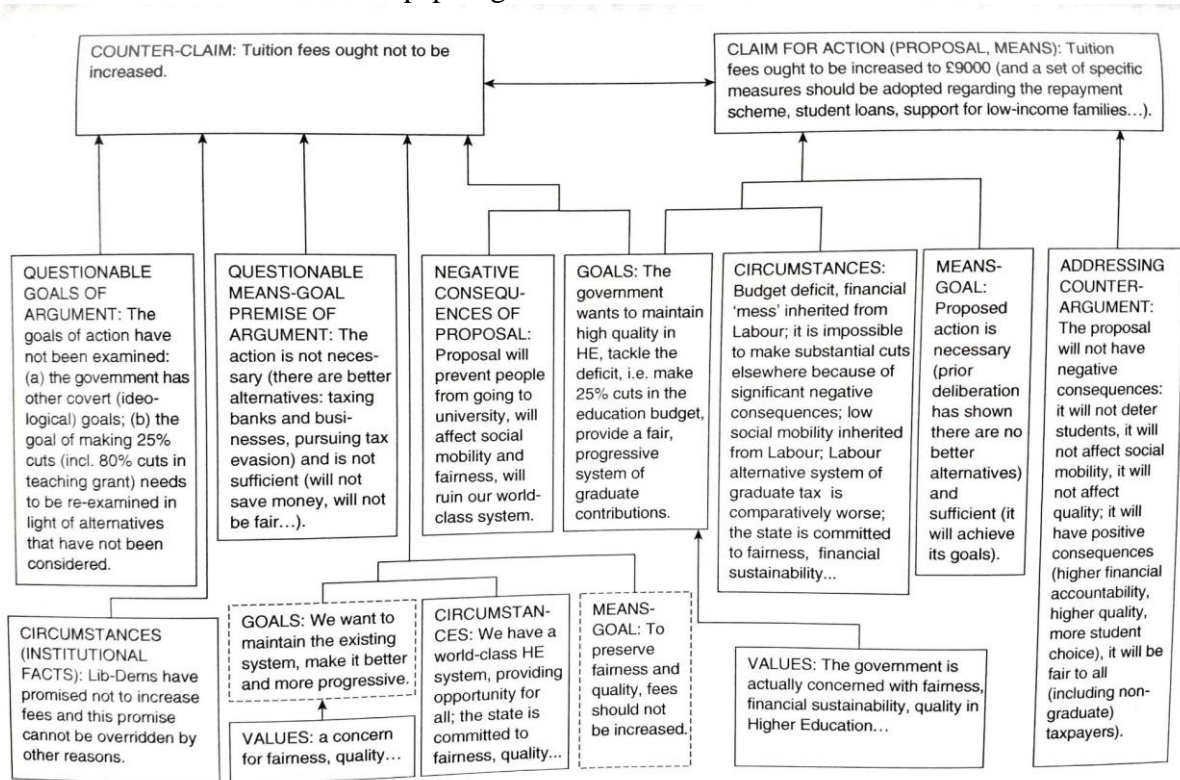

Figure 6.1 Deliberation in the 2010 House of Commons debate on increasing university tuition fees.

Figuur 5. Het ingevulde framework ter analyse van het politieke discours van de *Liberal Democrats*, in het debat over het verhogen van de universitaire collegegelden.

2.4 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat woorden – en zelfs denksystemen an sich – meer zijn dan ze op het eerste gezicht lijken. Foucault stelt dat de discoursanalyse belangrijke inzichten kan geven in hoe macht, en machtsrelaties, tot uiting komen in een discours. De moderne tijd plaatst de mens als object in de wetenschap, waardoor de politieke economie samensmelt met de burgerlijke samenleving. Fairclough en Fairclough borduren daarop voort met de erkenning dat

⁸¹ Ibidem, 61-68.

⁸² Ibidem, 229; Belangrijke kanttekening aan figuur 5, is dat te zien is dat enkele blokjes (aspecten) in stippelijntjes zijn gemaakt. Dit betekent dat het niet direct gezegd is, maar geëxtrapoleerd is of geïmpliceerd wordt naar aanleiding van andere gelinkte uitspraken, waar bijvoorbeeld afgezet wordt tegen het ene (en daarmee de niet gezegde tegenstelling als juist wordt gezien). Bovenstaand is dit goed te zien bij de omstandigheden midden onderin; de doelen zijn afgeleid van de waarden en omstandigheden, evenals het middelen-doel er rechts naast.

er een zekere macht achter taal ligt en dat deze gebruikt wordt door met name ideologie. Door de doorwerking van macht in taal te erkennen, kan het onderzocht worden in de context van een parlementair debat, door het ruim te bekijken en systematisch te ontleden, en daarover de juiste vragen te stellen. De mogelijkheid om een parlementair debat systematisch te ontleden door de juiste vragen te stellen en in een duidelijke argumentatiestructuur te passen, te combineren met de kennis over de omliggende context van een geïnstitutionaliseerde setting en de individuele uitgangspositie, biedt een bijzonder innovatief en werkbaar framework om een politiek discours te analyseren. Bovendien geven de voorbeelden – waar toegespitst wordt op oorzaken en keuzes van en tijdens de financiële crisis – een fijn handvat om eigen onderzoek in het politieke discours van parlementaire debatten in te passen. In hoofdstuk 3 volgt de toepassing van de theoretisering op het debat van 13 november 1918, door de teksten te ontleden met gebruikmaking van de in hoofdstuk 2.3 uiteengezette PDA van Fairclough & Fairclough.

2.4.1 *Discussie/problematisering*

Een tekstanalyse/PDA zoals in deze thesis gedaan wordt, is slechts een deel van het spectrum waar een discoursonderzoek naar kan kijken. Met name onderliggende factoren op bijvoorbeeld sociaaleconomisch of politicologisch gebied kunnen een toevoeging zijn aan het begrijpen van een discours. Hoogleraar tekstwetenschap Teun van Dijk stelt daarom dat de discoursanalyse nog onderontwikkeld is. De voornaamste reden hiervoor is het inherente multidisciplinaire karakter van de discoursanalyse die zich toespitst op terreinen waar het de sociaalpolitieke dimensie raakt. De eerste reden hiervoor is de problematiek waarmee betrokken relaties en (eventueel reproducerende) voorwaarden betrokken kunnen worden; de tweede reden is dat de macronoties, zoals institutionele macht, lang niet altijd betrekking hebben op micronoties, zoals tekst of interactie.⁸³ Professor Michał Krzyżanowski en Dr. Bernhard Forchtner roepen op dat de – marxistische, post-Foucaultiaanse – benadering van Fairclough, en die van zijn collega's in de *Critical Discourse Studies*, zich veel beter moet inbedden in empirie en concepttheorie. Taal alleen zou namelijk onvoldoende zijn in een samenleving die snel verandert, waardoor de dynamiek van discursieve handelingen niet meer toepasselijk is op de sociaalpolitieke en politiek-economische dynamiek.⁸⁴ Deze thesis is aldus een onderdeel van en een toevoeging aan de discoursanalyse, maar de lezer moet daarbij alert zijn op het multidisciplinaire karakter van het studiegebied.

⁸³ Teun van Dijk, "Principles of Critical Discourse Analysis." in: *Discourse & Society* 4, no. 2 (1993): 249-83.

⁸⁴ Michał Krzyżanowski and Bernhard Forchtner. "Theories and Concepts in Critical Discourse Studies: Facing Challenges, Moving beyond Foundations." in: *Discourse & Society* 27, no. 3 (2016): 253-61.

Hoofdstuk 3 *De reactie van de Nederlandse, vrijzinnige politici*

3.1 Inleiding

“Wat de LU precies tot koerswending bewoog is niet zeker. Waarschijnlijk handelde de partij onder invloed van de bij het einde van de Eerste Wereldoorlog verhitte gemoederen, die de Nederlandse socialistenleider Troelstra brachten tot de oproep aan de arbeiders om ‘thans de politieke macht te grijpen’. Alle confessionele en vrijzinnige partijen vielen Troelstra hard aan over deze revolutionaire daad [...]. Tegelijkertijd drongen unie-liberalen en vrijzinnig-democraten aan op het zo snel mogelijk doorvoeren van vooruitstrevende, ‘democratische’ hervormingen. [...] Gebrek aan bronmateriaal over deze periode in de geschiedenis van de LU maakt het lastig licht te laten schijnen over de motieven achter de plotselinge zwenking van links naar rechts, in de dagen van Treubs oproep.”⁸⁵

Van Schie wijst hier op een koerswending van de LU tussen 1917 en 1920, die op samenwerkingsgebied eerst naar links en vervolgens naar rechts afbuigt, nadat Treub oproept tot een liberale fusie.⁸⁶ Het is de vraag of de vrijzinnigen in het parlementair debat eveneens onder invloed waren van de revolutionaire ontwikkelingen – hoe ze deze revolutionaire ontwikkelingen politiek-ideologisch framen in het debat, en hoe ze dus de taal en het discours daarmee vormgaven. Allereerst volgt een uiteenzetting van de selectie van bronnen en een bronkritiek. Aan de hand van de politieke discoursanalyse van hoofdstuk 2 worden de primaire bronnen geanalyseerd, door stukjes tekst uit de bijlagen te duiden en te plaatsen in het kernschema van hoofdstuk 2.3. Aan het einde volgt een slotanalyse.

3.2 Selecteren en verzamelen van de bronnen

Voor de discoursanalyse wordt enkel naar de Rode Week gekeken. De reden hiervoor is om de diepgang van het onderzoek te waarborgen. De database van gescande historische publicaties, ofwel documenten, is enorm uitgebreid.⁸⁷ Omdat dit onderzoek zich toespitst op een discoursanalyse van de interacties van Treub en Marchant, werden zij in de zoekopdracht toegevoegd als sprekers tijdens handelingen; Treub is in 1918-1920 aanwezig bij 20 debatten waar ‘revolutie’ in genoemd wordt, en Marchant in 62; in 11 documenten is er overlap, aldaar ze beiden spreken in deze debatten.⁸⁸ Uit deze 11 debatten volgde vervolgens een selectie van

⁸⁵ Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking*, 234-237.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Alleen al de parlementaire jaren 1918-1919 en 1919-1920 kennen 7618 resultaten aan documenten uit de Tweede Kamer. De reikwijdte van de parlementaire jaren gaat van de derde dinsdag van september 1918, tot de derde dinsdag van september 1920. Het merendeel van deze documenten zijn kamerstukken – respectievelijk 6563. Gezien de onderzoeksopdracht is daarom gezocht op ‘revolutie’; dit vernauwt het aantal bronnen naar 115 handelingen, 17 kamerstukken, 20 aanhangsels, en 2 registers (van verzoekschriften). Van de 17 kamerstukken is enkel het kamerstuk over de *revolutionaire woelingen* – welke in vijf varianten voorkwam – van belang geweest voor de context.

⁸⁸ Het gaat om de Handelingen van de volgende data: Uit 1918 volgt 24 oktober, 13 en 14 november, 18 december; uit 1919 volgt 25 maart, 21 en 22 oktober, 22 december; in 1920 volgt 11 en 20 februari, en tot slot 11 mei. De vergaderweek rondom de Heemskerkwet, halverwege juni 1920, is er daarom uit gelaten; Treub bracht hier namelijk niets in, alwaar hij aan het einde van de week wel voor de wet zou stemmen. Deze stilte kan interessant zijn voor vervolgonderzoek.

spreekmomenten in de Rode Week zelf, waar zij zich daadwerkelijk breed uitspraken over revolutionaire ontwikkelingen om een analyse op uit te voeren, om zo een bredere duiding te geven van het discours; in sommige debatten blijft het namelijk bij een enkele zin, waardoor de vragen over de dialectiek uit hoofdstuk 2.3 niet gesteld kunnen worden. Derhalve is het onderzoek uitgekomen op een diepgaande analyse van het debat op 13 november 1918, waar beide heren uitgebreid spreken over revolutionaire ontwikkelingen.

3.3 **Bekritisering van de parlementaire publicaties**

Alle aangeboden pdf-bestanden in de database gelden als ‘formele bekendmakingen’ in de zin van de Grondwet.⁸⁹ De handelingen zijn ‘officiële geredigeerde woordelijke verslagen van de plenaire vergaderingen van de Eerste en Tweede Kamer en Verenigde Vergadering’.⁹⁰ Deze vergaderingen zijn sinds 1814 zorgvuldig genummerd en gepagineerd. Een belangrijke kanttekening is dat niet elk woord dat de stenografen optekenen, in de Handelingen terecht komt, en daarmee geen letterlijke weergave is van wat er wordt gezegd.⁹¹ De bronnen geven ook maar tot op zekere hoogte de onderliggende waarden van de politicus waar; zoals eerder genoemd kan een politicus andere overtuigingen er op nahouden dan de partijkoers zelf.⁹² Daarbij komen de bronnen ook, op een foute verwijzing van De Rooy na, overeen met de secundaire literatuur.⁹³ Een tweede kanttekening is dat, juist omdat deze bronnen allen van dezelfde publicerende overheidsbron komen, een dode hoek ligt in de persoonlijke overtuigingen van de actoren. Deze worden enkel in de secundaire literatuur behandeld aan de hand van privéarchieven, welke in deze thesis zoals eerder gezegd niet direct geraadpleegd kunnen worden. Deze dode hoek is daarom een goed startpunt voor eventueel vervolgonderzoek.

3.4 **Analyse van het bronmateriaal**

Een selectie van spreekmomenten van het debat op 13 november 1918 wordt aan de hand van het in hoofdstuk 2.3 behandelde model geanalyseerd om tot een antwoord te komen op de centrale onderzoeksvraag. Alle tekstfragmenten die in de modellen in hoofdstuk 3.4.1 en 3.4.2 geplaatst zijn, komen uit de bijlagen, beginselverklaringen, of zijn daaruit afgeleid.

3.4.1 *13 november 1918: Treub (zie bijlage 3)*

De PDA vereist eerst een korte context van de vertegenwoordiger, om te zien hoe hij zelf gevormd is en zich persoonlijk positioneert.⁹⁴ Treub, in 1901 nog vrijzinnig-democraat, bepleitte eind 19^e eeuw al voor meer overheidsinmenging. Zo zou hij de nutsbedrijven

⁸⁹ Zie onderaan de pagina: <https://zoek.officiëlebekendmakingen.nl/uitgebreidzoeken> (Geraadpleegd op 19 mei 2020).

⁹⁰ Inhoud van Officiële bekendmakingen. <https://www.overheid.nl/help/officiële-bekendmakingen/inhoud-van-officiële-bekendmakingen> (Geraadpleegd op 19 mei 2020).

⁹¹ Over het materiaal. <https://www.overheid.nl/help/officiële-bekendmakingen/over-het-materiaal> (Geraadpleegd op 19 mei 2020).

⁹² In dit geval gaat het echter om de fractievoorzitters, en er kan daarom met enige zekerheid gesteld worden dat hier een hogere mate van representativiteit ligt voor wat betreft partijideologie.

⁹³ Zie voetnoot 10.

⁹⁴ Voor verdere context over tijdsperiode, verwijs ik door naar hoofdstuk 1.

nationaliseren en daarmee voorloper zijn op het ‘gas- en water-socialisme’ van de SDAP later.⁹⁵ Het darwinisme – de evolutieleer van Charles Darwin (1809-1882) – zou ook een rol spelen bij Treub. Het klassiek liberalisme zou, volgens Treub, een onbelemmerde strijd toestaan waar niet de besten, maar de meest bevoorrechten zouden winnen. Socialisme zou echter weer deze leer miskennen en de ontplooiing van het individu hinderen.⁹⁶ Vanaf zijn herintreden in 1918, als oprichter van de Economische Bond zou – de naam verradt het – de economische vooruitgang centraal staan; de staat zou centraal moeten staan in het verzekeren van onpartijdige vooruitgang der maatschappij.⁹⁷

3. Een bepaald doel:

(1) *‘Wat wij sedert dien tijd stap voor stap bezig zijn geweest nader tot volkomenheid te brengen (volkswil, vrije rechten van vergadering, vereeniging en drukpers). Aan die volkomen verwezenlijking van het democratische regeeringsstelsel ontbreekt op dit oogenblik alleen nog de schakel van het algemeen vrouwenkiesrecht.’*

(2) *De Economische Bond verlangt, dat de Staat, ter bevordering van dat doel (verhooging van het peil van algemeene nationale welvaart), er toe medewerken, om aan alle groepen en klassen der bevolking de best mogelijke maatschappelijke voorwaarden te verzekeren tot ontwikkeling der krachten en bekwaamheden harer leden en tot ontplooiing hunner geestesgaven. (Beginselverklaring)*

4. Waarden die aan een doel ten grondslag liggen:

(1) *De Economische Bond beschouwt als onmisbaren grondslag voor onpartijdige, onbevooroordeelde staatswerkzaamheid en gestagen vooruitgang zonder schokken, dat de Nederlandsche Staat bestuurd wordt door allen en voor allen, en verlangt dus gelijke staatsburgerlijke rechten voor mannen en vrouwen, voor alle klassen en voor alle groepen der bevolking. (Beginselverklaring)*

(2) *Naar de overtuiging van den Economischen Bond heeft de Staat zich voorts zorgvuldig te onthouden van inmengingen, welke het particulier bedrijf in zijn verschillende vormen zouden kunnen belemmeren en blijk te geven, dat hij het landsbelang beseft, niet alleen van de ontwikkeling van het grootbedrijf, maar ook van een gezonden en welvarenden middenstand in landbouw, handel, nijverheid en visscherij. (Beginselverklaring)*

(3) *De Economische Bond is er van overtuigd, dat het toekennen van staatswege aan de arbeidende klasse en de met haar maatschappelijk gelijkstaanden van stoffelijke voordeelen, waar geen arbeidsprestatie tegenover staat, de volkskracht niet verhoogt, maar integendeel den volksgeest verslapt en ondermijnt en dat zulke uitkeeringen in gewone omstandigheden alleen als armenzorg toelaatbaar zijn. (Beginselverklaring)*

(4) *Onderliggende waarden van Treub, geopenbaard door de voorgestelde actie: Sterk antirevolutionair (zie claim 2 en 3).*

⁹⁵ Zijn haat-liefde relatie met socialisme zou ook te zien zijn in zijn baan als hoofdredacteur van het *Sociaal Weekblad*, en in zijn oratie *De ontwikkeling van de staathuishoudkunde tot sociale economie*, waarna hij vervolgens Marx aanviel in zijn werk *Het wijsgeerig-economisch stelsel van Karl Marx*. Voor meer, zie: Van der List, *Van Thorbecke tot Telders*, 78-79.

⁹⁶ *Ibidem*, 82-84.

⁹⁷ Economischen Bond (1918) *Beginselverklaring*.

<http://dnpprepo.ub.rug.nl/9983/7/Economischen%20Bond%20-%20Beginselverklaring%201918.pdf>
(Geraadpleegd op 15 mei 2020).

In de geknipte passage (zie bijlage 3) sprak Treub zich op 13 november 1918 uit tegen een overslaande revolutie van Duitsland naar Nederland, sterker nog, hij stelde dat überhaupt de mogelijkheid van een revolutie in Nederland een onmogelijkheid is. Een vraag die hier gezien de argumentatie naar voren komt, zou het schetsen van de omstandigheden zijn; dit lijkt de kern te zijn waarop hij zijn claim baseert, ‘er kan geen revolutie komen in Nederland’, slechts een ‘zeer kleine minderheid van de bevolking’ zou zich revolutionair voelen. De voedingsbodem is er niet, want Nederland is al een democratie; hiermee insinueerde hij ook een organisch vooruitgangdenken.⁹⁸ Fairclough en Fairclough zouden ook naar de context van de politicus zelf kijken: het organisch denken is terug te zien in de context omtrent Treub. Juist dat hij het discours hier vormde naar ‘een samenleving dit niet steunt en niet wil en het daarom niet kán’, wijst naar een gebrek aan vertrouwen in de richting van de organische samenleving; anders had dit niet gestuurd hoeven worden. Hier valt een tegenstelling te zien met de jongere Treub of een hypocrisie als de organische samenleving zich niet zou bewegen naar wellicht verborgen onderliggende waarden over de politieke economie – en zoals Foucault dus stelt, de indeling van de burgermaatschappij: de staat in dienst van de economie, en kapitalisme als belangrijkste factor in dezen.

2. (Een aanname van) omstandigheden of voorstelling van problematisering:

(1) ‘Hoofdzaak is, dat de revolutie in de door den heer Troelstra genoemde landen een volkomen ander karakter had en een volkomen ander raison d’être dan een eventueele revolutie hier zou kunnen hebben.’

(2) ‘Men kende daar het vrije recht van vereeniging en vergadering niet: de vrijheid van drukpers was er niet bekend en een verantwoordelijke Regering was evenmin in de staatsinstellingen daar opgenomen. In geen van de door den heer Troelstra genoemde landen kon hings ordelijken, wettelijken weg de werkelijke volkswil tot uiting komen.’

(3) ‘Trouwens, ik ben zoo zeer overtuigd dat slechts een zeer kleine minderheid van de bevolking revolutionnair voelt, dat er voor een revolutie ook geen gevaar is.’

Nog belangrijker is daarbij zijn oproep tot actie: ‘We moeten trachten de bolsjewistische revolutie te verweren’. Hierin doet hij ook een beroep op de waarden van de sociaal-democraten, namelijk dat zij zich óók horen te verweren tegen een revolutie. In extremere zin spreekt hij vergaande steun uit voor de regering: zij zouden zich ‘bewust en met volle kracht’ moeten verzetten tegen revolutionaire elementen; sterker nog, dat mag men verwachten en op vertrouwen. Hier zien we de oproep voor zijn beoogde politieke economie in Nederland weer terug; de staat is verantwoordelijk voor de bescherming van de kapitalistische samenleving, en moet daar hard voor optreden. Sociale hervormingen, dan wel gewelddadige onderdrukking is noodzakelijk om de revolutionaire elementen te smoren en gestaag door te gaan in het huidige systeem. Voor de publieke waarden is gekeken naar de beginselverklaring.⁹⁹ Hierin valt op te maken dat de Economische Bond de nadruk legt op de gestage ontwikkeling van de economie

⁹⁸ Zie hoofdstuk 1.2: ‘De organist gelooft dat de overheid onderdeel is van de ontwikkelende maatschappij als geheel, en publieke besluitvorming volgt uit maatschappelijke rijping.’ Treub vormde dus het discours dat dit is waar de samenleving naartoe wil.

⁹⁹ Economischen Bond (1918) *Beginselverklaring*.

<http://dnpprepo.ub.rug.nl/9983/7/Economischen%20Bond%20-%20Beginselverklaring%201918.pdf>

en gelijke rechten voor allen beoogt. Het model lijkt echter te ontrafelen dat dit gelijke recht alleen geldt als dit past binnen de eigen, democratisch-kapitalistische waarden.

1. Een claim, voorstel of oplossing:

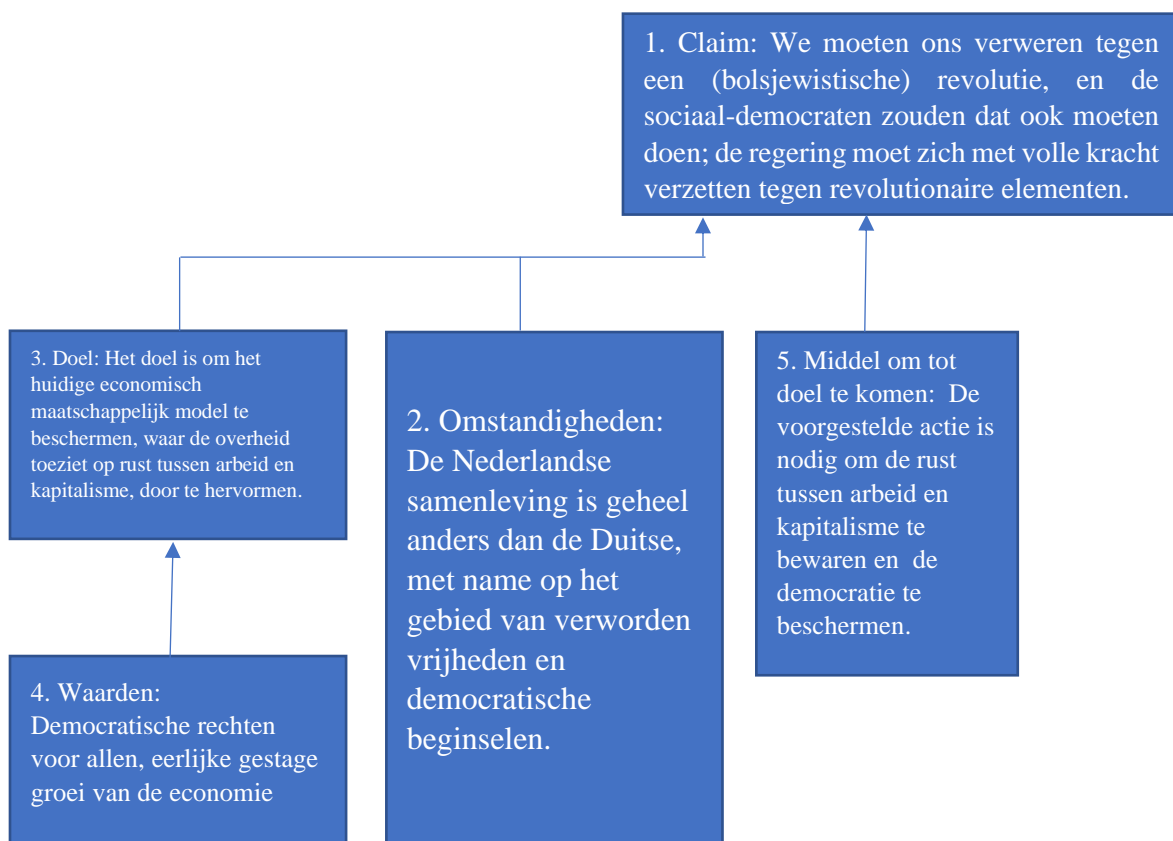
(1) 'een bolsjewistische revolutie, waartegen de democraten met de sociaal-democraten te zamen zich trachten te verweren'

(2) 'De overgrootste meerderheid van de bevolking zou het der Regeering niet slechts kwalijk nemen, maar het in haar noemen plichtsverzaking, indien het goed recht van onze staatsinstellingen, wanneer het er op aankwam, niet door haar werd verdedigd. [...] De Regeering zou, naar men mag verwachten en ook mag vertrouwen, daartegen (revolutionaire elementen) bewust en met volle kracht zich verzetten.'

(3) 'Gaat echter de krachtuiting niet met wezenlijke ingrijpende hervormingsgezindheid gepaard, dan kan zij aan zijn best den revolutionairen geest met geweld onderdrukken.'

5. Middelen om tot dat doel te komen:

(1) 'Gaat echter de krachtuiting niet met wezenlijke ingrijpende hervormingsgezindheid gepaard, dan kan zij aan zijn best den revolutionairen geest met geweld onderdrukken. Dien uitdrijven kan zij alleen door met daden te toonen, dat revolutie maken in Nederland op sociaal gebied even overbodig is als op politiek gebied reeds lang het geval is.'

Figuur 6. Het ingevulde framework ter analyse van het politieke discours van Treub.

3.4.2 13 november 1918: Marchant (zie bijlage 4)

Ook Marchant was, net als de jongere Treub, kritisch op het kapitalisme, omdat het ongebreidelde kapitalisme tot concentratie van macht zou leiden.¹⁰⁰ Marchant zou, met zijn toetreding tot de TK in 1900, midden in het debat over de sociale hervormingen stappen. Marchant behoorde tot de ‘radicalen’, die zich in 1901 af zouden scheiden en de VDB zouden vormen. De VDB kent verschillende beginselprogramma’s. In 1901 werd nadrukkelijk de gelijkheid tussen man en vrouw benoemd, alsook de nood voor sterke sociale wetgeving, waar ze klassenstrijd afkeuren: “[De vrijzinnig-democraat] is van oordeel, dat, ter verkrijging van maatschappelijke vooruitgang, tempering niet verscherping van den klassenstrijd noodzakelijk is.”¹⁰¹ In 1920 stuurde de VDB in haar beginselen sterk aan op een kleine doch sterke overheid, die een nadrukkelijk interveniërende rol in markt en maatschappij op zich zou moeten nemen.¹⁰²

3. Een bepaald doel:

(1) De vrijzinnig-democratische bond streeft naar ontwikkeling van onzen constitutioneel-parlementairen regeeringsvorm in democratischen zin en te dien einde naar algemeen kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen en gelijkstelling, óók wat de verkiesbaarheid tot lid dier lichamen betreft, van mannen en vrouwen. (Beginselverklaring 1901)

(2) De vrijzinnig-democratische bond streeft naar als beginsel uit, dat door eene krachtige sociale wetgeving moet worden aangestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien van hunne ontwikkelingsvoorwaarden. Hij is van oordeel, dat, ter verkrijging van maatschappelijke vooruitgang, tempering niet verscherping van de klassenstrijd noodzakelijk is. Enerzijds keurt hij af het streven naar afschaffing van persoonlijk eigendomsrecht op productiemiddelen; anderzijds verwerpt hij de meening, dat de Staat in het economisch leven zijner burgers slechts noodgedrongen, schoorvoetend behoort in te grijpen. (Beginselverklaring 1901)

4. Waarden die aan een doel ten grondslag liggen:

N.B. Onderstaand is geëxtrapoleerd uit de context.

(1) Recht op persoonlijk eigendomsrecht

(2) Volledige gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, gelijkheid in ontwikkeling

(3) Democratische waarden in staatsbestuur

¹⁰⁰ Coen Brummer, *De Nederlandse tijger* (Verloren 2019), 13.

¹⁰¹ VDB (1901) *Beginselverklaring en Ontwerp Verkiezingsprogram*.

<http://dnpprepo.ub.rug.nl/11204/1/VDB%20-%20Beginselverklaring%20en%20Ontwerp%20Verkiezingsprogram%201901.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

¹⁰² VDB (1920) *Beginselverklaring en Werkprogram Vrijzinnig-Democratische Bond*.

<http://dnpprepo.ub.rug.nl/9903/13/VDB%20Beginselprogramma%201920.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Marchant sprak direct na Treub, en verwees ook naar Treub ('de vorige geachte spreker'). Marchant lijkt, nog meer dan Treub, de 'onverschilligheid van Troelstra naar de meerderheid van de Volksvertegenwoordiging' te willen benadrukken, gevolgd met een pleidooi voor het vrouwenkiesrecht, daar Troelstra dit wel zou eisen maar zelden zou noemen. Marchant vervolgde met de aanname van Troelstra, dat laatstgenoemde misplaatst als spreker van een meerderheid naar voren trad. Ook Marchant lijkt daarmee, samen met zijn nadruk op democratische waarden en de Volksvertegenwoordiging, het discours te willen vormen naar een vooruitgangdenken waar democratie het einddoel is van het landsbestuur. Daarna mikte hij zich op het gevolg van de revolutie, waar 'Duitschland niet zonder de bourgeois kon in het landsbestuur, waar Troelstra dit zou erkennen en ze doch zou bedreigen'. Marchant legt in zijn pleidooi aldus de nadruk op het schetsen van omstandigheden en problemen van Troelstra, en later Treub; afzetten tegen anderen lijkt daardoor een bewuste strategie.

2. (Een aanname van) omstandigheden of voorstelling van problematisering;

(1) 'De eerste fout is: de S.D.A.P. is gelijk de Nederlandsche arbeiders. [...] Zij leidt den heer Troelstra er toe, om het door intimidatie en terrorisme te doen voorkomen, alsof een minderheid meerderheid ware, om de democratie te vermoorden, om het volk zijn recht te ontnemen, zijn eigen lot zelf te bepalen.'

(2) 'en de tweede: Duitschland en het Oosten (Rusland) is gelijk Nederland.[...] De vraag, of een land en een volk rijp zijn voor de revolutie moet naar de omstandigheden worden beoordeeld, naar de omstandigheden niet alleen van staatkundigen aard — gelijk de vorige geachte spreker in het licht gesteld heeft — maar ook naar de omstandigheden van psychologischen aard. [...] Het verschil is dat daar in Duitschland de revolutie is begonnen van onderen op en dat aan die reolutionnaire beweging moest worden gegeven vorm en leiding. Hier daarentegen wordt de revolutie gemaakt.'

(3) 'De heer Troelstra maakt revolutie, om het vrouwenkiesrecht te krijgen, maar nauwelijks heeft hij dit gezegd, of in denzelfden adem voegt hij er aan toe: maar de meerderheid in de Volksvertegenwoordiging is mij absoluut onverschillig; ik moet met mijn partij, zoo niet om haar aantal aanhangers, dan toch om haar zedelijke macht, om haar qualiteit, de lakens uitdeelen. Dit beteekent: wie in Nederland het kiesrecht uitoefent is mij onverschillig, wie in de Volksvertegenwoordiging de meerderheid heeft, doet er niet toe.'

(4) (In reactie op Treub en de SDAP) 'Het kapitaal voor zich zelf in zijn dienst krijgt staatsmacht. Daarom is dit de ellendigste en gevaarlijkste vorm. Maar een eersten keer dat hier in den vorm van het hoogovenbedrijf deze vraag te beslissen viel. Toen werd het principieel met door de heeren van de S.D.A.P. bestreden. Toen het men ons in onzen strijd daartegen alleen staan. En nu zal men om dat zelfde beginsel een revolutie gaan maken!'

Hij nam nog de kans om te benoemen dat *ook* hij tegen een ongekroonde koning is, en daarmee zich keert tegen de 'ongekroonde koning (Troelstra)'. De echte ommezwaai in het spreekmoment kwam later in de monoloog, waar de positieve factoren van 'de wereldbeweging' – bewust geen revolutie, klassenstrijd, arbeidersbeweging genoemd – werden benoemd. Hij keert hier zich echter tegen de Treub; zijn Economische Bond zou staan voor het verkrijgen van een staatsmonopolie voor het kapitalisme, en dat is 'het gevaarlijkste stelsel'. Hij stelt dit in de optelsom dat de sociaal-democraten het privé-eigendom willen afschaffen,

monopolies willen creëren, maar vervolgens de ondernemer de baas zouden laten zijn in samenspel met de EB; de SDAP zou dit niet bestrijden, waar de vrijzinnigen alleen zouden staan in hun strijd tegen het kapitaal. Marchant lijkt zich daarmee te positioneren als het ware alternatief van de problemen van zijn tijd.¹⁰³ De sociaaldemocratie zou haar bestaansrecht verspeeld hebben in een onrealistische revolutie waar geen voedingsbodem voor is, en in het parlement niet te vechten voor beginselen waar de vrijzinnigen dat wel doen. Marchant wrijft daarmee, in andere termen, tegen de sociaaldemocratie aan, echter als de enige juiste keuze om waar voor je stem te krijgen. De discoursvorming draait derhalve vooral om het ideologisch buitenspel zetten van zowel de EB/Neutralen enerzijds, en de SDAP anderzijds, door de eigen VDB als rationele keuze neer te zetten voor progressie en sociale wetgeving. De waarden zijn weer van de partijbeginselen (1901).¹⁰⁴

1. Een claim, voorstel of oplossing:

(1) 'Men heeft gevraagd of de wereldebeweging ons dan niets positiefs te zeggen heeft. Mijn antwoord is: zeker. De democratische beweging, mits goed geleid, is ook voor ons vol van schoone beloften. [...] Maar ik spreek ook van de democratie, van een strijd tegen het kapitaal en zijn onderdrukking van de vrijheid op economisch gebied.'

(2) 'ten tweede heeft men mijn richting, vrijheid van bedrijf onder voortdurende controle van de Overheid en het brengen van de monopolistische bedrijven aan de gemeenschap.'

(3) Geïmpliceerd in de geschetste felle woorden tegen Troelstra's antidemocratische handelingen (zie omstandigheden 1 en 3), normaliseert Marchant verzet jegens tegenstanders van een democratische volksvertegenwoordiging.

5. Middelen om tot dat doel te komen:

(1) Mijn richting, vrijheid van bedrijf onder voortdurende controle van de overheid en het brengen van de monopolistische bedrijven aan de gemeenschap, is noodzakelijk om de doelen van democratische ontwikkeling, en krachtige sociale wetgeving te verwezenlijken.

6. Alternatieve claim:

(1) 'ten derde de gevaarlijkste richting, en ik meen dat de heer Troelstra en zijn vrienden daartegen den strijd moesten aanbinden, de combinatie van den Economischen Bond. Het kapitaal gemeenschappelijk in handen van den particulieren ondernemer en van den Staat.'

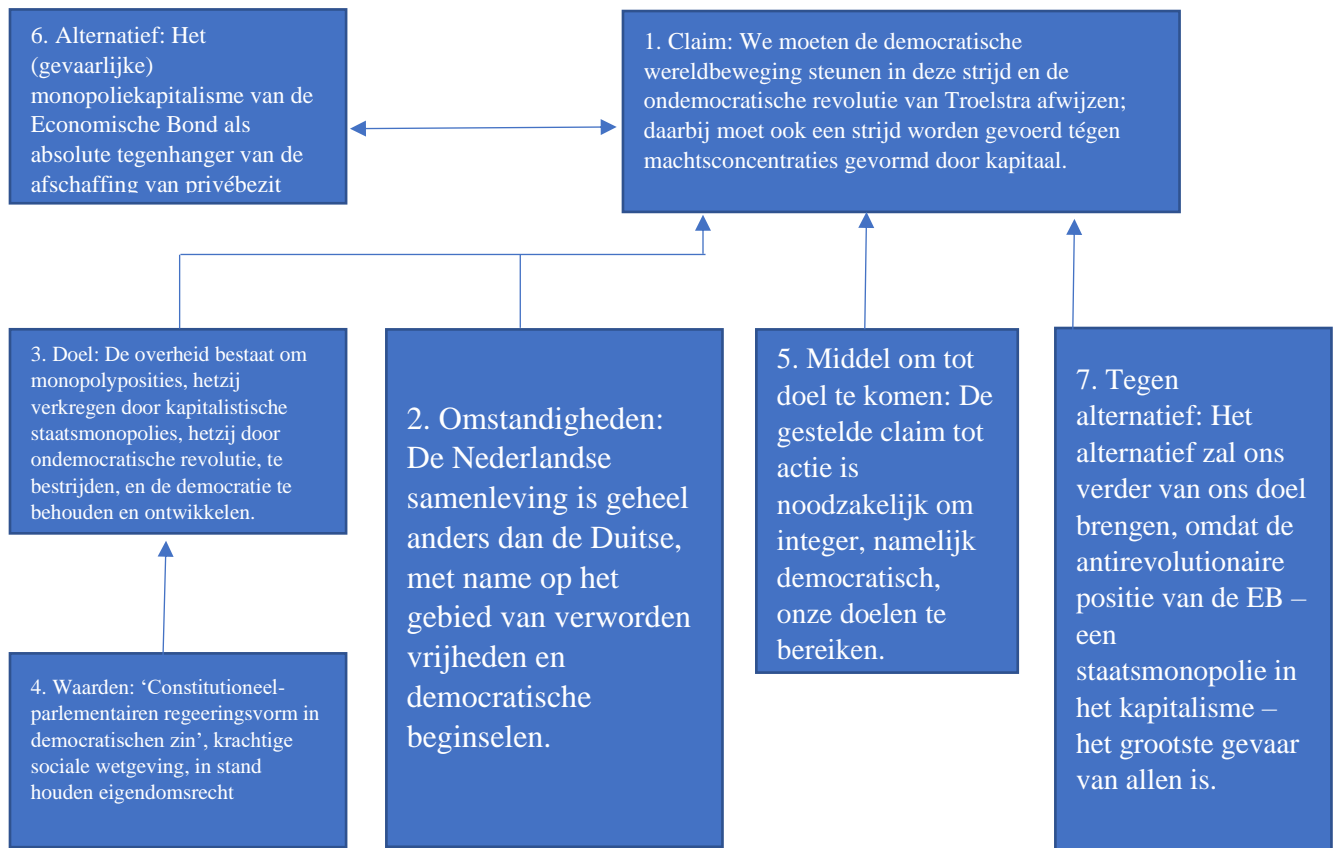
¹⁰³ In andere woorden: de vrijzinnigen zouden wél vechten voor de democratie en tegen het kapitaal, in tegenstelling tot de liberalen/neutralen, en de sociaal-democraten.

¹⁰⁴ VDB (1901) *Beginselverklaring en Ontwerp Verkiezingsprogram*.

<http://dnpprepo.ub.rug.nl/11204/1/VDB%20-%20Beginselverklaring%20en%20Ontwerp%20Verkiezingsprogram%201901.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

7. Redenen tegen alternatieve claim :

(1) 'Het is het gevaarlijkste stelsel, omdat op die manier de particuliere ondernemer feitelijk leider blijft van het bedrijf, omdat hij door zijn compagnon, den Staat, dien hij maken en breken kan, beschikking verkrijgt over de staatsmacht, macht krijgt over te nemen overheidsmaatregelen, zoodat in dien vorm, en dat wordt zeer bewust beoogd door de heeren die er voorstanders van zijn. het kapitaal voor zich zelf in zijn dienst krijgt staatsmacht. Daarom is dit de ellendigste en gevaarlijkste vorm.'

Figuur 7. Het ingevulde framework ter analyse van het politieke discours van Marchant.

3.5 Slotanalyse

Uit het parlementaire debat valt allereerst te constateren dat er zowel overeenkomsten als (grote) verschillen zijn in de reactie op de revolutionaire ontwikkelingen.¹⁰⁵ De PDA van Fairclough en Fairclough legt – door de nadruk te leggen op de verschillende aspecten van de dialectiek en de actie of claim centraal te stellen – bloot hoe Treub en Marchant het discours heel anders vormgeven in het debat. De reactie en positionering van de vrijzinnigen is dus

¹⁰⁵ Let op de voetnoten voor verwijzingen naar de delen van 3.4 bij de vergelijking in de slotanalyse.

allerminst gelijklopend. De overeenkomsten lijken met name te liggen in de voorgestelde waarden zoals uiteengezet in de beginselverklaringen.¹⁰⁶ De verschillen komen bij de nadere discoursanalyse aan het licht bij de onderliggende waarden, welke niet zichtbaar naar voren komen in de beginselverklaringen, maar wel in dialectiek van het debat door de waarden te plaatsen in de gehele toespraak.¹⁰⁷ De voorgestelde acties duiden op volstrekt andere doelen, ondanks op het oog vergelijkbare waarden – mits er dus enkel gekeken zou zijn naar beginselen.

Belangrijker is de vraag hoe de aspecten in beide argumentatiestructuren – en de discrepanties hiertussen – gevormd zijn. Een eerste overeenkomst is dat democratische beginselen voor beiden een topprioriteit waren en ze dit nadrukkelijk naar voren wilden laten komen in hun interactie met het parlement.¹⁰⁸ Marchant benoemde de waarde van de volksvertegenwoordiging, en hoe Troelstra deze aan zijn laars lapt.¹⁰⁹ Het verschil in de vorming van dit argument ligt met name in dat Treub zich enerzijds naast de SDAP plaatste in het verwerpen van de revolutie, waar Marchant de SDAP aanviel op het niet navolgen van haar eigen beginselen in het parlement.¹¹⁰ Hoewel dit argument alleenstaand zou wijzen op verzoening tussen Treub en de SDAP, en een grove scheiding van de VDB en de SDAP, blijft daar in het volgende argument weinig van over.

Het grote verschil zat, zoals gezegd, niet in de beginselen van de partijen, maar in de voorgestelde acties – waardoor onderliggende waarden en verschillende doelen geopenbaard worden. Juist hier zocht Marchant namelijk verzoening met de SDAP; niet in het opzicht van electorale samenwerking, maar in overeenkomende beginselen, waar Marchant het argument zo construeert dat de VDB en SDAP vergelijkbare doelen voor ogen zouden hebben.¹¹¹ De SDAP zou hier echter niet meer voor vechten en haar ideologie verloochenen, terwijl het juist de VDB zou zijn die hier écht op komt voor de ‘wereldbeweging’.¹¹² De voorgestelde actie van Marchant luidde dan ook om de revolutie – wat hij specifiek de wereldbeweging noemt en daarmee bevrijdt van revolutionaire tinten– op democratische wijze voort te zetten in de strijd tegen het kapitaal, en dan vooral de machtsconcentratie van kapitaal in monopolies, al dan niet gecreëerd door de staat.¹¹³ Treub daarentegen maakt zich tot een ware antirevolutionair in zijn voorgestelde acties. Met name zijn oproep aan de Staat om zich ‘bewust en met volle kracht te verzetten tegen revolutionaire elementen’ spreekt boekdelen.¹¹⁴ De vorming van het politiek-ideologische discours lijkt volledig gericht te zijn op de bewaring van de status quo van de politieke economie, waar de Staat de rust zou moeten bewaren tussen arbeider en kapitaal door te hervormen, doch wel de revolutionairen met geweld te onderdrukken; dit verwacht het volk immers van haar.

¹⁰⁶ Zie voetnoot 95, 97 en 98.

¹⁰⁷ Zie de waarden van Treub op pagina 24.

¹⁰⁸ De EB heeft dit in haar beginselverklaring van 1918 neergezet, en Treub benoemt dat de democraten en sociaal-democraten de bolsjewistische revolutie moeten weren; dit zou namelijk niet passen in een democratisch geregeerd land. Ook de VDB heeft de democratische waarden in haar beginselverklaring opgenomen.

¹⁰⁹ Zie punt 1 en punt 3 van de omstandigheden zoals door Marchant geschetst op pagina 28.

¹¹⁰ *HTK* 1918-1919, 365-373.

¹¹¹ Zie punt 3 en punt 4 van de omstandigheden zoals door Marchant geschetst op pagina 28.

¹¹² Deze wereldbeweging zou nogmaals overigens niet de bolsjewistische revolutie zijn, maar een die streeft naar democratisering en een strijd tegen het kapitaal, op een manier waar privé-eigendom nog zou blijven bestaan.

¹¹³ Zie punt 1 en punt 2 van de claims zoals door Marchant voorgesteld op pagina 29.

¹¹⁴ Zie punt 2 van de claims zoals door Treub voorgesteld op pagina 26.

Concluderend kan gesteld worden dat de interpretatie van de speech door PDA toont dat de uiteindelijke acties en voorgestelde doelen tot op zekere hoogte conflicteren met de waarden van de liberalen onder Treub. De vrijzinnig-democraten hingen naar de sociaaldemocratie, en de liberalen van de EB/Neutralen hingen naar de confessionele antirevolutionairen. De vorming van de argumenten baseerde zich voornamelijk op het zijn van de rationele keuze: (al dan niet sterk gecontroleerde) vooruitgang in democratische waarden in het staatsbestel enerzijds en economische/sociale vooruitgang anderzijds. Daarbij portretteerden ze beiden de revolutie als een verloochening van de democratie, waar – omreden dat de illegitieme revolutie vereenzelvigd wordt met de SDAP – zowel de revolutionairen als de sociaal-democraten het moeten vergelden. De heren laten geen kans liggen om te benadrukken dat de revolutie slechts door een minderheid gedragen zou zijn.¹¹⁵ De ideologie van de SDAP wordt daardoor in het geschetste discours van alle legitimiteit ontdaan. Op basis van de analyse is de reactie van de vrijzinnigen dus niet eenduidig. Van Schie zou daarom de vrijzinnig-democraten en liberalen zelfs in eigen hokjes plaatsen, ondanks dat ze beiden als voorgangers van de liberale *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* herinnerd worden.¹¹⁶ De verschillende positionering van de vrijzinnigen lijkt in het debat met name te zien in de koers naar links voor de vrijzinnig-democraten, en een koers naar rechts voor de EB/Neutralen. Het onderzoek mist echter de nevenschikkende multidisciplinaire helikopterkijk om dit te kunnen generaliseren. De Rooy beziet de politiek-ideologische discours – van de ‘onzekere democratie’ – in het licht van sociaaleconomische ontwikkeling, waar dit onderzoek niks over zegt.¹¹⁷ De Beus zocht het in de verslagenheid onder de vrijzinnigen in deze periode, wat eerder duidt op een zeker electoraal opportunisme van de vrijzinnigen.¹¹⁸ Vanuit deze uitgangspositie zou het debat van 13 november alleszins duiden op linkspopulisme van de VDB en rechtspopulisme van de EB/Neutralen, om zetels van respectievelijk de SDAP en de confessionelen te verkrijgen bij toekomstige verkiezingen.¹¹⁹

¹¹⁵ Treub en Marchant noemen dit beiden in hun geschetste aannames; Treub in het derde punt, Marchant in zijn eerste en derde punt.

¹¹⁶ Van Schie, *Vrijheidsstreven in verdrukking*, 14-15.

¹¹⁷ De Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart*, 151-189.

¹¹⁸ De Beus e.a., *De ideologische driehoek*, 84-86; De Beus noemt het in zijn werk liberalen, waar het in deze context ‘vrijzinnigen’ moet zijn. Hij spreekt immers over zowel de liberalen als de vrijzinnig-democraten.

¹¹⁹ In vervolgonderzoek zouden partijarchieven hier wellicht een antwoord op kunnen geven, of deze keuze al dan niet bewust gemaakt was; zie onderzoeksmethodiek op pagina 8.

Conclusie

“Het is de mens zelf die de taal spreekt, die in de economie werkt en consumeert en die in het menselijk leven leeft; en in die hoedanigheid heeft hij ook recht op een wordingsgeschiedenis die even positief en even autonoom is als die van de levende wezens en de dingen – en misschien zelfs fundamenteler: is het niet de eigen historiciteit van de mens die diep in zijn bestaanswijze is gegrift, die hem in staat stelt net als ieder levend wezen aan te passen en ook te evolueren, die hem in staat stelt productievormen uit te vinden, de geldigheid van economische wetten te stabiliseren, uit te breiden of in te perken dankzij het feit dat hij zich er bewust van is en dankzij de instellingen die hij erop of eromheen opricht, en die hem tot slotte in staat stelt om met elk woord dat hij uitspreekt een bepaalde constante interne druk uit te oefenen op de taal zodat hij op ieder willekeurig moment met zichzelf samenvalt.”¹²⁰

Foucault wist als geen ander in zijn tijd te openbaren wat er altijd al was, maar nog niet tot het licht getreden was. De wordingsgeschiedenis van de mens is een complex, bijna levend wezen, wat door de mens beïnvloed wordt en ook de mens vervolgens weer beïnvloedt, door bewustwording van dit fundamentele onderdeel van de wereld, en de macht van het woord hierop uit te oefenen via zelf opgerichte instellingen en instituties. De politieke dimensie, hevig geïnstitutionaliseerd door de Mens zelf, werd een plek om macht uit te oefenen op de eigen wordingsgeschiedenis; ik herhaal uit hoofdstuk 2.2: “De burgerlijke samenleving is een permanente matrix voor politieke macht.”¹²¹

Dit onderzoek bekeek een moment waar woest aan de Nederlandse wordingsgeschiedenis getrokken werd. In de Rode Week werd de gehele politiek-economische indeling van het maatschappelijk leven in Nederland aangevallen door de revolutionaire ontwikkelingen in Duitsland – en met name door de oproep van Troelstra. In Nederland werd ervoor gekozen om de revolutie uit te vechten in de thuisbasis van de politieke macht: in de Staten-Generaal. De Beus e.a. schetsten de politiek in Nederland als een driehoek: confessionelen, socialisten, en liberalen vormden elk een hoek. In dit onderzoek werd gekeken naar de vrijzinnige positionering met betrekking tot deze periode. Uit de historiografie is gebleken dat er verschillende redenen gegeven werden voor de ontwikkelingen van de vrijzinnigen in deze periode. Op basis van de literatuur werd de historische context geschetst en uiteengezet hoe het liberalisme in de 19e eeuw gevormd is in Nederland. Uit een eerste constatering is de hervormingsgezindheid gebleken van het hoogste bestuur van Nederland als de nood daartoe opriep. Zowel in 1848 als in 1918 kwam de regering – eerst de koning, later de regering zelf – met vlotte stappen om de crisis het hoofd te bieden. Een tweede constatering uit de historische context is dat, ondanks dat het liberalisme als links-progressief werd geschetst in begin 20^e eeuw, ook maatschappij-ideologische overeenkomsten toonde met de confessionelen in het idee over de organische maatschappij. De politiek-ideologische invloed van de confessionelen op rechts en de sociaaldemocraten op links kwam in het debat op 13 november 1918 tot uiting in een volledig andere discoursvorming van de VDB en de EB/Neutralen.

Ter operationalisering van het onderzoek, naar de reactie van de vrijzinnigen in dit debat, is de politieke discoursanalyse van Fairclough en Fairclough toegepast. Allereerst is daarvoor Foucault uiteengezet met betrekking tot zijn ideeën over taal en macht. Met de

¹²⁰ Foucault, *De woorden en de dingen*, 433-434.

¹²¹ Foucault, *De geboorte van de biopolitiek*, 375-382.

aanname van een samensmelting tussen de burgermaatschappij en de politieke maatschappij door de economische benadering in de moderne tijd – door de ontwikkeling van de menswetenschappen – kan een frame opgesteld worden voor het onderzoek naar (het debat over) de politieke economie. De vorming van het discours in dit debat liet zich blootleggen door de PDA, waar de claim tot actie centraal staat. Dit openbaarde in de analyse opmerkelijke verschillen tussen hoe Treub en Marchant het discours vormgaven. Ondanks dat de beginselverklaringen van de VDB en EB zeer vergelijkbare beginselen kenden, waren de voorgestelde acties – en daarmee het beoogde doel van de maatschappij – volstrekt afwijkend. Treub stelde zich antirevolutionair op door het neerslaan van de (bolsjewistische) revolutie als actie voor te stellen en de afwijzing van revolutie an sich in een democratie als enige rationele keuze neer te zetten. Marchant vormde het discours door de revolutie te bestempelen als ‘wereldbeweging’. Deze laatste moest wél gesteund worden en dat zou de VDB ook doen, want deze wereldbeweging streeft naar democratisering en een gevecht tegen het kapitaal. Door deze twee elementen aan elkaar te koppelen en te vereenzelvigen met de revolutie, positioneerde Marchant zich als de rationele, wettige voorvechter der progressieven.

Onderzoek naar de discoursanalyse wordt steeds verder uitgebreid. Uit de problematisering van de discoursanalyse door Van Dijk, Krzyżanowski, en Forchtner, blijkt ook een belangrijke vervolgstap in onderzoek naar de Rode Week. Een multidisciplinaire benadering zou bijvoorbeeld antwoord kunnen geven op de door De Rooy en De Beus genoemde sociaaleconomische ontwikkeling van Nederland – en deze kunnen vergelijken met Duitsland. Een politicologische benadering van onderzoek zou aan de historiografie toe kunnen voegen door de politiek in Nederland, in en vlak na de Eerste Wereldoorlog, te onderzoeken. Daarbij zou een uitgebreider historisch onderzoek – met wél toegang tot alle relevantie archieven – een antwoord kunnen geven op meer partij-ideologische of juist persoonlijke keuzes, welke in dit onderzoek slechts via secundaire literatuur geraadpleegd kon worden.

Door gebruik te maken van de informatie die wel toegankelijk was, namelijk deze secundaire literatuur en gedigitaliseerde parlementaire debatten, heeft dit onderzoek naar alle omstandigheden de PDA zo volledig mogelijk toegepast en in historische context geplaatst. Het voegt toe aan de historiografie door, voor zover bekend, nog niet eerder geanalyseerde teksten te passen in de bredere geschiedschrijving van de Nederlandse politiek in het interbellum. Het debat van 13 november lijkt een belangrijk beginpunt te zijn in onderzoek naar de stemming over de antirevolutionaire Heemskerkwet, waar Treub vóór stemde en Marchant tegen; na dit onderzoek lijkt dit verschillende stemgedrag allerminst verrassend. In de vorming van het discours zijn de voorvaders van de VVD volstrekt verschillend gebleken met ver uiteenlopende voorstellen over de absolute beginselen der politieke burgermaatschappij. Ik hoop dat eenieder die dit onderzoek leest in het vervolg zijn of haar vraagtekens zal plaatsen bij op het oog neutrale uitspraken en bij gepresenteerde waarden, en scherper kijkt naar voorgestelde acties waarmee de verborgen betekenissen zich zullen openbaren.

Bibliografie

Bronmateriaal (archieven)

Archief-Dresselhuys, inv. 16: handgeschreven redevoering, gehouden eind 1917 of begin 1918.

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, Economischen Bond (1918) *Beginselverklaring*. <http://dnpprepo.ub.rug.nl/9983/7/Economischen%20Bond%20-%20Beginselverklaring%201918.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, VDB (1901) *Beginselverklaring en Ontwerp Verkiezingsprogram*. <http://dnpprepo.ub.rug.nl/11204/1/VDB%20-%20Beginselverklaring%20en%20Ontwerp%20Verkiezingsprogram%201901.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, VDB (1920) *Beginselverklaring en Werkprogram Vrijzinnig-Democratische Bond*. <http://dnpprepo.ub.rug.nl/9903/13/VDB%20Beginselprogramma%201920.pdf> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, SDAP (1895) *Program der Sociaal-Demokratische Arbeiderspartij in Nederland*. [Beginselprogramma] <http://dnpprepo.ub.rug.nl/9906/1/SDAP%20Program%201895.pdf> (Geraadpleegd op 8 juni 2020).

Institut für schleswig-holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte (IZRG), *Die „14 Kieler Punkte“*. http://vimu.info/files/teacher/izrg/9_10_104_teama_zm4_revolution_de.pdf (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Internationaal instituut voor sociale geschiedenis (IISG), Vrijzinnig-Democratische Bond, *De houding der vrijzinnig-democraten bij de anti-revolutiewet*. <https://hdl.handle.net/10622/A2664A0E-173B-41DE-9FAA-E10C13DD0A27>. (Niet geraadpleegd wegens coronamaatregelen).

Internationaal instituut voor sociale geschiedenis (IISG), Vrijzinnig-Democratische Bond, *Het verschil tussen Vrijzinnig-Democraten en Liberalen* (1929).

<https://hdl.handle.net/10622/883D93FF-77B9-4F26-ABAA-CA2C19766838> (Niet geraadpleegd wegens coronamaatregelen).

Koninklijke Verzamelingen Den Haag, 'Huldebetoging op het Malieveld, 18 november 1918.'

<https://www.koninklijkeverzamelingen.nl/collectie-online/detail/0c2bf24f-950e-5b18-9ffa-1bdc779843d5>. (Geraadpleegd op 5 mei 2020).

Nationaal Archief, Den Haag, Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), nummer toegang 2.19.022 (Niet geraadpleegd wegens coronamaatregelen).

Bronnenlijst (publicaties)

Historische ontwikkeling kiesstelsels en kiesrecht.

https://www.parlement.com/id/vhnnmt7ltkw9/historische_ontwikkeling_kiesstelsels_en
(Geraadpleegd op 12 mei 2020).

Mr. M.W.F. (Willem) Treub, red. PDC

https://www.parlement.com/id/vg09llazlqyt/m_w_f_willem_treub (Geraadpleegd op 6 mei 2020).

Opzoomer, C.W., *De grenzen der staatsmacht* (Amsterdam 1873).

Overheid, historische publicaties (1814 - 1995)

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/uitgebreidzoeken/historisch>

Overheid, Inhoud van Officiële bekendmakingen. <https://www.overheid.nl/help/officiele-bekendmakingen/inhoud-van-officiele-bekendmakingen> (Geraadpleegd op 19 mei 2020).

Overheid, Over het materiaal. <https://www.overheid.nl/help/officiele-bekendmakingen/over-het-materiaal> (Geraadpleegd op 19 mei 2020).

Parlementair jaar, red. PDC https://www.parlement.com/id/vidlivwgcgly2/parlementair_jaar (Geraadpleegd op 18 mei 2020).

Thorbecke, Johan Rudolph, 'Onze betrekkingen tot Duitschland', in *Historische schetsen* (Den Haag 1860).

Treub, M.F.W. 'Liberaal-anarchisten en vrijzinnig-democraten', in: *Sociale vragen* (Haarlem, 1904).

Troelstra, Pieter Jelles, *Gedenkschriften* (4 delen; Amsterdam, 1927-1931), IV.

Verlag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1918-1919, 365-373.

Verlag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1918-1919, 196.

Verlag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1919-1920, 2743.

Verlag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1919-1920, Van Heemskerck T., Nadere voorzieningen tot bestrijding van revolutionnaire woelingen., nr. 5, Memorie van Antwoord.

Literatuur

Aerts, Remieg e.a., *Land van kleine gebaren* (Sun, 1999).

Barthes, Roland, *The Death of the Author*. http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/death_authorbarthes.pdf (Geraadpleegd op 23 mei 2020).

Beus, Jos de, Jacques van Doorn en Piet de Rooy, *De ideologische driehoek: Nederlandse politiek in historisch perspectief*, (Boom, 1996).

Born, Karin van den en Gerda Jansen Hendriks, 'Troelstra's tragedie.' <https://www.anderetijden.nl/aflevering/418/Troelstras-tragedie> (Geraadpleegd op 16 mei 2020).

Brummer, Coen e.a., *De Nederlandse Tijger* (Verloren 2019).

Cliteur, P.B e.a., *Filosofen van het klassieke liberalisme* (Kampen, 1993).

Fairclough Isabela en Norman Fairclough, *Political Discourse Analysis: A method for advanced students* (Routledge, 2012).

Fairclough, Norman, *Language and Power* (Routledge 1989).

Foucault, Michel, *De woorden en de dingen* (Boom, 2017).

Foucault, Michel, *De geboorte van de biopolitiek* (Boom 2013).

Foucault, Michel, *What is an author?*,

https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/624849/mod_resource/content/1/a840_1_michel_foucault.pdf (Geraadpleegd op 23 mei 2020).

Hans, Doe, *Parlements-film* (Scheveningen, 1924).

Heemstra, Emma. *Overleven in de gevangenis* (Doctoraalscriptie).

Jonge, J.A. de, *De industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914* (Amsterdam, 1968).

Koops, Enne, 'De vergissing van Troelstra' (12 november 1918). <https://historiek.net/de-vergissing-van-troelstra-1918/73224/> (Geraadpleegd op 16 mei 2020).

Lambregts, Ramon. 'Duitsland 1918-1919: de verloren revolutie.'

<https://socialisme.nu/duitsland-1918-1919-de-verloren-revolutie/> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

List, G.A. Van der en P.G.C. Van Schie, *Van Thorbecke tot Telders* (Van Gorcum, 1933).

Milanovi, Zowi. 'De Rode Week 1918: Nederland beïnvloed door de Duitse Revolutie.'

<https://marxisten.nl/geschiedenis-theorie/297-de-rode-week-1918-nederland-beinvloed-door-de-duitse-revolutie> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Oud, Pieter. *Het jongste verleden* (deel 1, Van Gorcum & Comp, Eerste druk 1948).

Rabinow, Paul. *The Foucault Reader* (Penguin books, 1984).

Rooy, Pieter de. *Ons stipje op de waereldkaart* (Wereldbibliotheek, 2014).

Schie, Patrick van. *Vrijheidsstreven in verdrukking* (Boom, 2005).

Slijkerman, Diederick. *Enfant Terrible* (Promotheus, 2016).

Stroo, Lynn. 'Revolutie 1918: Matrozen Kiel leidden val monarchie in.'

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/29084/revolutie-1918-matrozen-kiel-leidden-val-monarchie-in> (Geraadpleegd op 15 mei 2020).

Bijlage 1 Samenstelling Tweede Kamer 1918-1922

Door P.J. Oud in *Het jongste verleden*, deel I (bijlage II en III, p 394-398)

N.B.: De leden van de Tweede Kamer zijn over drie bladzijden opgeschreven. De pagina's zijn in twee kolommen onderverdeeld; de ARP gaat dus verder links bovenin de volgende pagina, evenals de SDAP op de volgende pagina.

II. SAMENSTELLING DER STATEN-GENERAAL.

Partijen	Eerste Kamer		Tweede Kamer 1918
	1917 ⁴⁾	1919 ⁵⁾	
Rooms-katholieken	18	18	30
Anti-revolutionairen	9	9	13
Christelijk-historischen	4	4	7
Christen-democraten	—	—	1
Christelijk-sociale partij	—	—	1
Rechterzijde	31	31	52
Vrije liberalen ³⁾	} 13	} 12	4
Unie-liberalen ³⁾			6
Economische Bond ¹⁾ ²⁾	—	—	3
Neutrale Partij ¹⁾ ²⁾	—	—	1
Middenstandspartij ¹⁾ ²⁾	—	—	1
Verbond tot democratisering der weermacht ¹⁾	—	—	1
Plattelanders ¹⁾	—	—	1
Vrijzinnig-Democraten	4	3	5
S.D.A.P.	2	4	22
S.D.P. (Communisten) ²⁾	—	—	2
Socialistische Partij ²⁾	—	—	1
Christen-socialisten ²⁾	—	—	1
Linkerzijde	19	19	48

¹⁾ Tot de oprichting van den Vrijheidsbond (16 April 1921) vormen deze groepen samen een „neutrale kamerfractie”.

²⁾ Deze groepen vormen te zamen een „revolutionair-socialistische kamerfractie”. Als deze fractie gedurende den loop der parlementaire periode wordt ontbonden, treedt het christen-socialistische lid tot de Communistische Partij toe.

³⁾ Deze groepen vormen op 16 April 1921 te zamen de fractie van den Vrijheidsbond.

⁴⁾ In 1917 is in verband met de herziening der grondwet de Kamer in haar geheel vernieuwd. Bij tussentijdse verkiezing is in den loop van 1917 en 1918 een vrijzinnig-democraat door een sociaal-democraat en een liberaal door een vrijzinnig-democraat vervangen.

⁵⁾ Samenstelling na periodieke vernieuwing der Kamer voor een derde gedeelte. Bij tussentijdse verkiezing zijn in de loop van 1920 twee liberalen vervangen door respectievelijk een sociaal-democraat en een vrijzinnig-democraat.

TWEEDE KAMER.

Van 17 September 1918 tot 25 Juli 1922.
Voorzitter: Mr. D. FOCK tot 8 October 1920 *.
Mr. D. A. P. N. KOOLEN van 15 October 1920.

Anti-revolutionairen.

Dr. E. J. Beumer.

A. Colijn.

L. F. Duymaer van Twist.

J. F. Heemskerk.

J. van der Molen Tzn.

F. H. de Monté ver Loren.

Mr. V. H. Rutgers.

Dr. J. G. Scheurer.
J. Schouten.
C. Smeenk.
C. van der Voort van Zijp.
Mr. J. A. de Wilde.
A. Zijlstra.

Christelijk-historischen.

{Jhr. Mr. D. J. de Geer tot 30 Aug. '21. *}
{Mr. J. Ankerman sedert 22 Sept. '21. }
{Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman tot }
{ 8 Febr. '21. * }
{B. J. Gerretson sedert 2 Maart '21. }
Mr. J. Schokking.
J. R. Snoeck Henkemans.
Mr. R. van Veen.
J. Weitkamp.
J. Bakker sedert 30 Oct. '18.

Christelijk-Sociale Partij.

Mr. Dr. A. R. van de Laar.

Christen-democraten.

A. P. Staalman.

Communisten.

Dr. W. van Ravesteijn Jr.
D. Wijnkoop.
J. W. Kruyt (aanvankelijk christen-socialist).

Plattelanders.

{F. Bos tot 15 Sept. '19. *}
{A. Braat sedert 18 Sept. '19. }

Rooms-katholieken.

A. A. H. Arts.
Ch. L. van de Bilt.
{W. H. Bogaardt tot 14 Nov. 1918. † }
{J. van Rijzewijk sedert 10 Dec. '18. }
Mr. J. B. Bomans.
Ir. M. C. E. Bongaerts.
G. Bulten.
Dr. L. N. Deckers.
J. B. van Dijk.

A. H. J. Engels.
A. N. Fleskens.
P. F. Fruytier.
Mr. H. A. G. van Groenendael ¹⁾.
P. J. J. Haazevoet.
H. G. M. Hermans.
W. J. F. Juten.
Mr. M. J. C. M. Kolkman.
Mr. D. A. P. N. Koolen.

C. J. Kuiper.
{Mr. J. A. Loeff tot 13 Jan. '20. *}
{Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt }
{ sedert 12 Febr. '20. }
Dr. W. H. Nolens.
J. A. Poels.
Mr. P. J. Reymer.
Mr. A. B. G. M. van Rijckevorsel.
Mr. J. R. H. van Schaik.
H. Stulemeyer.
Mr. I. A. Swane.
A. C. A. van Vuuren.
J. J. Wintermans.
{Mr. J. B. L. C. C. baron de Wijckerslooth }
{ de Weerdesteyn tot 13 Sept. '21. * }
{J. G. Suring sedert 2 Nov. '21. }
Mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen.

Sociaal-democraten.

Ir. J. W. Albarda.
J. E. W. Duys.
A. H. Gerhard.
Mej. S. Groeneweg.
{W. P. G. Helsdingen tot 7 Sept. '21. *}
{P. Hiemstra sedert 2 Oct. '21. }
{L. M. Hermans tot 19 Sept. '21. *}
{H. J. van Braambeek sedert 14 Oct. '21. }
{A. W. Heykoop tot 31 Oct. 1919. *}
{J. Brautigam sedert 20 Nov. '19. }
F. W. N. Hugenholtz.
Jhr. W. C. de Jonge.
A. B. Kleerekoper.
J. ter Laan.
K. ter Laan.
F. L. Ossendorp.
J. Oudegeest.

¹⁾ Hem wordt wegens zijn houding tegenover het belgische annexionisme in den loop van 1919 het lidmaatschap der rooms-katholieke kamerfractie ontzegd. (Zie blz. 255 hiervoor.)

E. Ruge.
Mr. G. W. Sannes.
J. H. A. Schaper.
Dr. J. van den Tempel.
Mr. P. J. Troelstra.
Dr. Ir. Th. van der Waerden.

J. H. F. van Zadelhoff.
{A. B. de Zeeuw tot 31 Oct. '19. * }
{B. J. van Staple sedert 20 Nov. '19. }

Socialistische Partij.

H. Kolthek.

Verbond tot democratisering der weermacht.

W. Wijk.

Vrijheidsbond ¹⁾.

{W. H. de Buissonjé (E.B.) tot 7 Juni '21. *}
{Mej. J. Westerman sedert 12 Juli '21. }
{Jhr. Mr. W. Th. C. van Doorn (U.L.) tot }
{ 7 April 1921. † }
{M. I. W. J. Bijleveld sedert 10 Mei '21. }
Mr. H. C. Dresselhuys (V.L.).

{Mr. D. Fock (U.L.) tot 18 Oct. '20. * }
{P. J. de Kanter (U.L.) sedert 10 Nov. '20. }

L. de Groot (E.B.)
H. J. ter Hall (N.P.).
Dr. C. Lely (U.L.).

Jhr. R. R. L. de Muralt (U.L.).
{J. W. Niemeyer (V.L.) tot 18 Febr. '20.* }
{B. Nierstrasz (V.L.) van 19 Mei tot 21 Sept. }
{ '20.* }

{F. J. W. Drion (V.L.) sedert 23 Sept. '20. }
P. Otto (U.L.).

Mr. A. G. A. ridder van Rappard (V.L.).

Mr. P. Rink (U.L.).

Abr. Staalman (M.P.).

{Mr. M. W. F. Treub (E.B.) tot 14 Oct. '21. *}
{H. Albeda sedert 19 Nov. '21. }

Mr. A. C. Visser van IJzendoorn (V.L.).

Vrijzinnig-democraten.

Jhr. Mr. E. A. van Berestejn.

Th. M. Ketelaar.

Mr. H. P. Marchant.

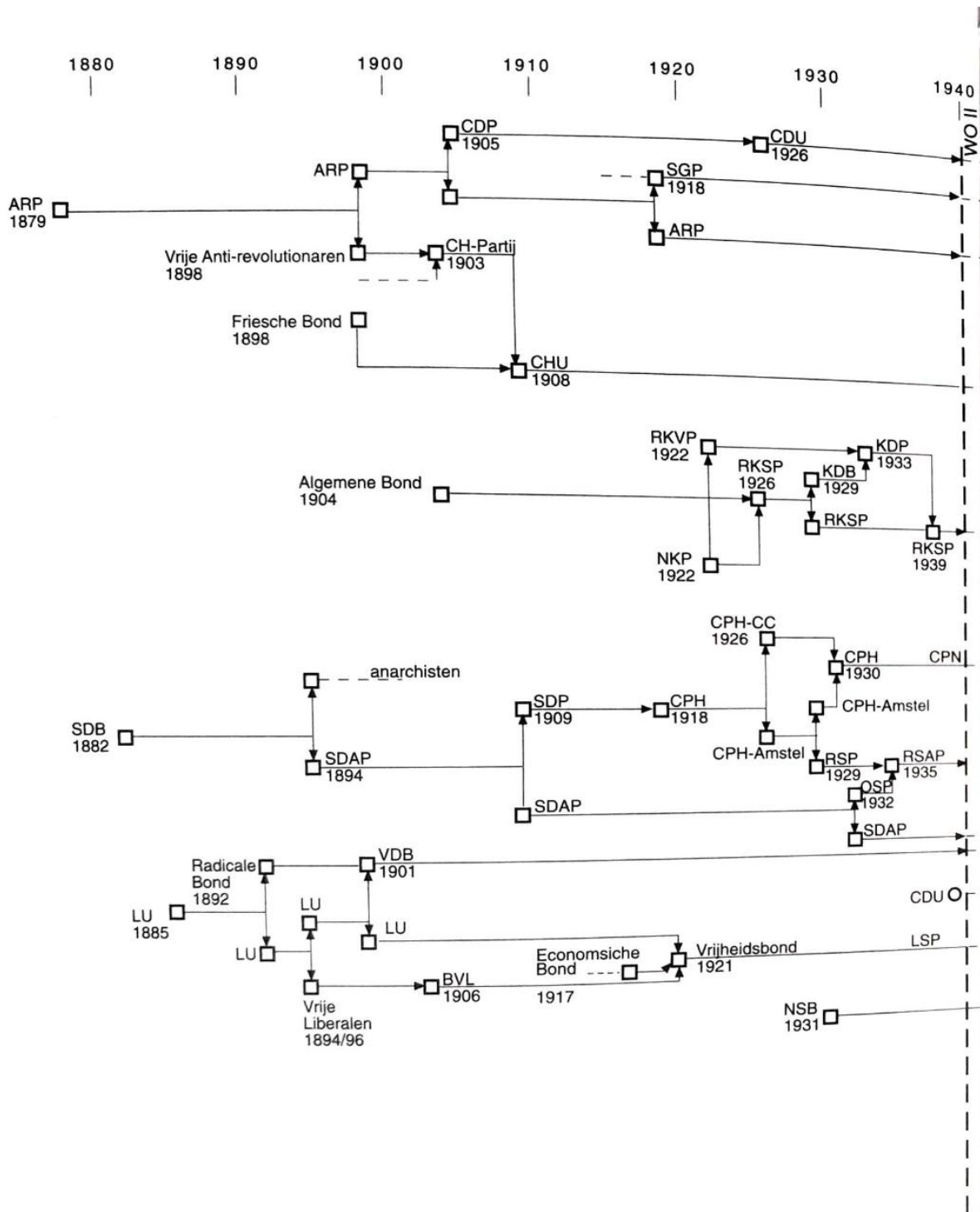
Mr. P. J. Oud.

E. M. Teenstra.

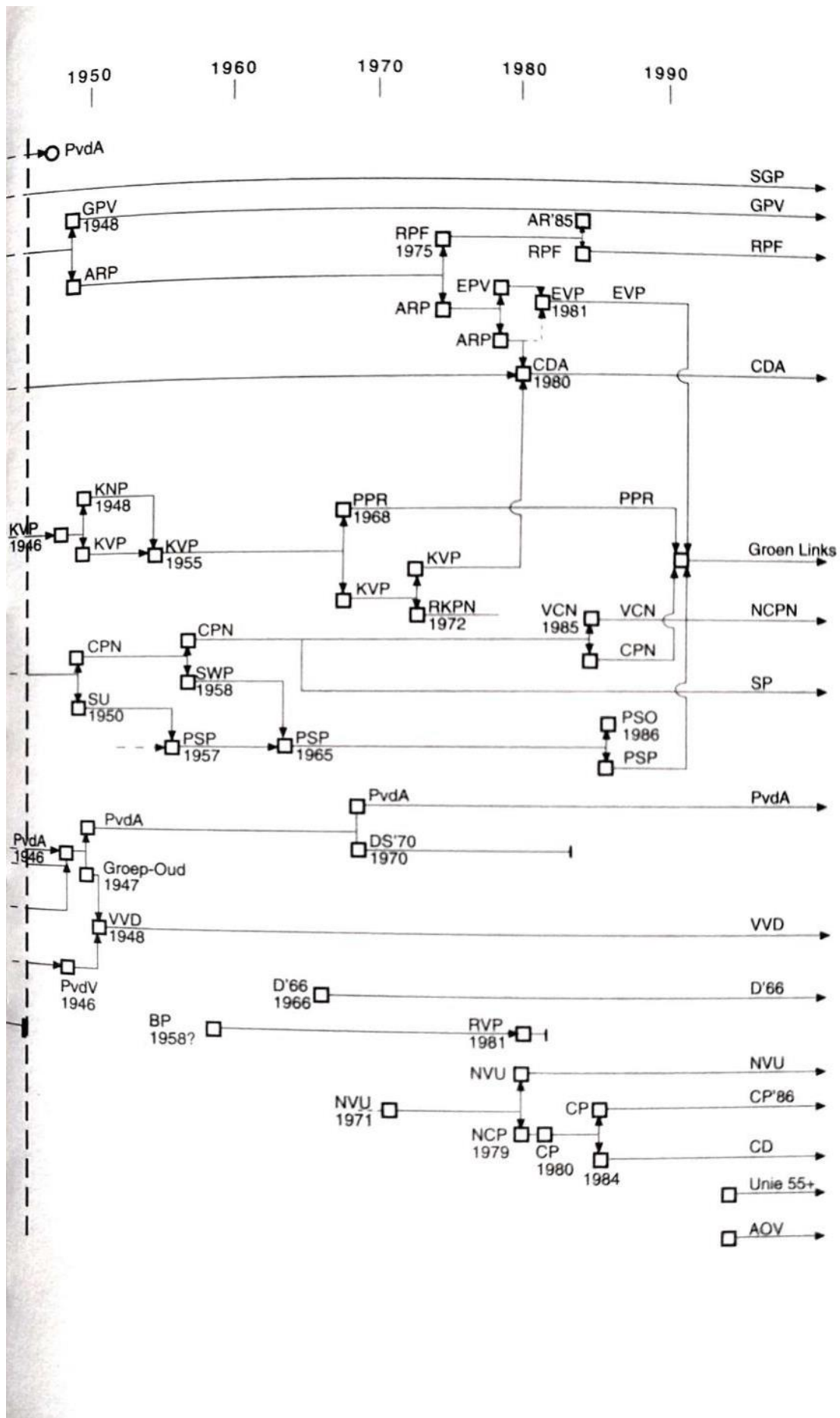
¹⁾ De vertegenwoordigers der partijen, die op 16 April 1921 den Vrijheidsbond vormen, zijn aanstonds onder dezen naam vermeld. Voor zover zij vóór dien datum lid der kamer waren, is achter hun naam die van hun vroegere partij vermeld.

Bijlage 2 Partijvorming in de 20^e eeuw

Door De Beus e.a. in *De ideologische driehoek* (bijlage 1, p 212-213)

Globaal schema ontstaan van de Nederlandse politieke partijen (naar: R.A. Koole, 'Politieke partijen' in: *Compendium voor politiek en samenleving*)

Bijlage 3 *De toespraak van Treub*

Bron: *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1918-1919, 365-370.*

“Treub: Hoofdzaak is, dat de revolutie in de door den heer Troelstra genoemde landen een volkomen ander karakter had en een volkomen ander *raison d'être* dan een eventueele revolutie hier zou kunnen hebben. Wat is door den geachten afgevaardigde veel te weinig in het oog gehouden? Dat het in de landen, die hij noemde, niet is gegaan om een sociale, maar om een politieke revolutie. In de landen, waar die politieke revolutie heeft plaats gehad, en dat geldt natuurlijk voor Rusland nog veel meer dan voor Duitschland en Oostenrijk-Hongarië, was het volk onmondig. Men kende daar het vrije recht van vereeniging en vergadering niet: de vrijheid van drukpers was er niet bekend en een verantwoordelijke Regering was evenmin in de staatsinstellingen daar opgenomen. In geen van de door den heer Troelstra genoemde landen kon hings ordelijken, wettelijken weg de werkelijke volkswil tot uiting komen. Daar was dus de revolutie noodig om verouderde en thans niet meer passende autocratische staats- en regeeringsvormen te breken. Met andere woorden de revolutie, die daar geschiedde, en die daar, als men nu Rusland uitschakelt, overigens tot nog toe een ordelijk verloop had, was om dateene te verkrijgen wat wij in Nederland in beginsel reeds sedert 1818 hebben, en wat wij sedert dien tijd stap voor stap bezig zijn geweest nader tot volkomenheid te brengen. Aan die volkomen verwezenlijking van het democratische regeeringsstelsel ontbreekt op dit oogenblik alleen nog de schakel van het algemeen vrouwenkiesrecht. [...]

Nu is het eigenaardig, dat natuurlijk de heer Troelstra zelf, dit evengoed wetende als ik, toch op een gegeven moment noodig had duidelijk te maken waarom dan toch revolutie, politieke revolutie, hier gewettigd zou zijn, en wat hebben wij toen gehoord? Ja, die vormen zijn wel democratisch, maar toch steekt daarachter een kapitalistische invloed, want de vorige Regeering heeft ingesteld een economischen raad, waarin verschillende kapitalisten als het ware gemakkelijke entrée's hebben bij de Regeering. Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dit hoorde, toen kon ik toch niet nalaten te denken aan het Fransche spreekwoord: *du sublime au ridicule, il n'y a q'un pas*. Als men revolutie noodig heeft om een dergelijken economische raad weg te werken, lijkt het er op, alsof een naaister in plaats van een vingerhoed een voorhamer gebruikt om een speld vast te steken, of, om een andere vergelijking te gebruiken, dan is het alsof iemand, die kiespijn heeft, om er af te komen zich laat guillotineeren. [...]

De heeren hopen allemaal: dat zal wel komen. Het is zeer eigenaardig, dat er een zoo groote vrees bij de heeren is, dat de revolutie, die zij zoo vurig begeeren, eens niet zou komen. Hoe is te verklaren, dat die revolutionnaire beweging nog niet is overgeslagen naar de landen, die ik noemde? Omdat ook daar democratische staatsvormen reeds bestaan, die men in de Centrale landen nog veroveren moet. Zeker, ieder geeft toe, dat zonder eenigen twijfel op het oogenblik ook invloed heelt de overwinningsvreugde, die het gemakkelijk maakt allerlei leed en ellende door den oorlog, ook bij de overwinnende landen teweeg gebracht, te dragen. Maar des te teekenender is het dat daar, waar zooveel meer ellende geleden is dan hier in dit land, niettegenstaande dat men toch geen revolutionnaire beweging ziet. Nu is er een neutraal land, dat in verschillend opzicht eenigszins met Nederland op gelijke lijn is te stellen in deze. Dat is Zwitserland. Ook daar is een revolutionnaire beweging, maar ik behoef den heer Troelstra en

de zijnen niet te zeggen, dat dit niet is een revolutionnaire beweging van de sociaal democratie tegen de reactie, maar een bolsjewistische revolutie, waartegen de democraten met de sociaal-democraten te zamen zich trachten te verweren. Wanneer wij dieper op de zaken ingaan, kunnen wij tot geen andere conclusie komen dan dat hier te lande, evenals in andere democratisch ingerichte staten, voor een revolutie als daar over de Oostgrenzen heeft plaats gevonden, de voorwaarden niet aanwezig zijn. Wanneer men zich nu stelt op het standpunt van het historisch-materialisme. het standpunt dat zoo speciaal door de sociaal-democraten telkens wordt ingenomen, dan hadden toch in de eerste plaats, voordat zij hier volkomen critiekloos uit Duitschland een revolutionnaire beweging hierheen haalden, zich wel eens mogen afvragen, of de toestanden in dit opzicht in Duitschland en in Nederland zoo gelijksoortig zijn, dit voor die overbrenging naar hier werkelijke maatschappelijke redenen bestaan. En hadden zij dat gedaan, dan zou hun antwoord niet anders hebben kunnen zijn dan ontkennend.

Bij ons heeft de overgrootste meerderheid van de bevolking geheel andere wenschen, geheel andere eischen dan dat hier zou komen een revolutie hetzij met, hetzij zonder geweld. De overgrootste meerderheid van de bevolking zou het der Regeering niet slechts kwalijk nemen, maar het in haar noemen plichtsverzaking, indien het goed recht van onze staatsinstellingen, wanneer het er op aankwam, niet door haar werd verdedigd. Ik ben overtuigd, na de verklaring van gister en vooral na het manifest van de Regeering, dat wij in dit opzicht ook op haar kunnen rekenen. Het spreekt vanzelf, dat het in een tijd als deze. waarin de gemoederen zeer opgewonden zijn onverantwoordelijk zou zijn om niet zoo tot de uiterste grens van lankmoedigheid te gaan, om ieder uiting te laten geven aan wat er in hem omgaat, maar die uiterste grens van lankmoedigheid kan niet zoo ver gaan of, wanneer door revolutionnaire elementen ook maar één daad van geweld werd gepleegd. de Regeering zou, naar men mag verwachten en ook mag vertrouwen, daartegen bewust en met volle kracht zich verzetten. Trouwens, ik ben zoo zeer overtuigd dat slechts een zeer kleine minderheid van de bevolking revolutionnair voelt, dat er voor een revolutie ook geen gevaar is. [...]

Gaat echter de krachtuiting niet met wezenlijke ingrijpende hervormingsgezindheid gepaard, dan kan zij aan zijn best den revolutionnair geest met geweld onderdrukken. Dien uitdrijven kan zij alleen door met daden te toonen, dat revolutie maken in Nederland op sociaal gebied even overbodig is als op politiek gebied reeds lang het geval is.”

Bijlage 4 *De toespraak van Marchant*

Bron: *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1918-1919, 370-373.*

“Marchant: Hierna kom ik tot de revolutie. De geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft gezegd, dat wij elkanders positie nuchter onder het oog moeten zien. Ik wil dat beproeven. Het komt mij voor, dat de geachte spreker in zijn rede twee fundamenteele fouten heeft gemaakt. Ik verval in herhalingen, maar dat is mijn schuld niet. De eerste fout is: de S.D.A.P. is gelijk de Nederlandsche arbeiders, en de tweede: Duitschland en het Oosten is gelijk Nederland. De heer Kleerekoper vraagt mij naar de derde. Het zijn er maar twee, doch fundamenteele; de kleinere fouten zullen u echter niet bespaard blijven. De eerste fout heeft zeer bedenkelijke opvolgen. Zij leidt den heer Troelstra er toe, om het door intimidatie en terrorisme te doen voorkomen, alsof een minderheid meerderheid ware, om de democratie te vermoorden, om het volk zijn recht te ontnemen, zijn eigen lot zelf te bepalen. Tot dusverre werd aan de Regeering daar achter de groene tafel verweten, dat zij als kapitalistische Regeering gebruik maakte van de machtsmiddelen der klassenheerschappij. Thans is het omgekeerd. Nu komt de heer Troelstra aan de Regeering voorrekenen op hoeveel politiemannen hij kan steunen, hoeveel bajonetten hij tot zijn beschikking heeft en hij laat er op volgen: denk er om, ik heb zooveel bajonetten, zooveel mitrailleurs, zooveel patronen, wees voorzichtig, want als ik los kom, gaat gij ondersteboven Dit noemt hij dan democratie! De heer Troelstra komt in zijn redevoering door deze fout tot allerzonderlingste inconsequenties. Op de eerste is reeds gewezen door den geachten spreker, die mij voorafging. De heer Troelstra maakt revolutie, om het vrouwenkiesrecht te krijgen, maar nauwelijks heeft hij dit gezegd, of in denzelfden adem voegt hij er aan toe: maar de meerderheid in de Volksvertegenwoordiging is mij absoluut onverschillig; ik moet met mijn partij, zoo niet om haar aantal aanhangers, dan toch om haar zedelijke macht, om haar kwaliteit, de lakens uitdeelen. Dit beteekent: wie in Nederland het kiesrecht uitoefent is mij onverschillig, wie in de Volksvertegenwoordiging de meerderheid heeft, doet er niet toe. Maar dan vraag ik: moet men dan revolutie maken om het vrouwenkiesrecht? Men komt er dan zonder de vrouwen evengoed. Trouwens, toen de Regeering verklaarde, dat zij de invoering van het vrouwenkiesrecht zou bevorderen, werd men boos. Het tweede zonderlinge betoog, door den heer Troelstra gehouden, hield de ontkenning in, dat dit Kabinet de staatsrechtelijke bevoegdheid heeft, zooals hij het uitdrukte, om de regeering in handen te houden; het hield den, „rechtsgrond" in, waarop hij zijn bevoegdheid steunde, om tot de Regeering te zeggen: ga weg, ik ga daar zitten. Na hetgeen de vorige geachte spreker daarvan gezegd heeft zal ik verder zwijgen. De heer Troelstra heeft ons medegedeeld, dat de arbeiders, of veel arbeiders, het er voor houden, dat hij in de laatste jaren verwaterd is. Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dit betoog omtrent den rechtsgrond van hem hoorde, dacht ik: gij hebt er u op beroepen, dat gij 21 jaren in deze Vergadering hebt gezeten; ik heb 18 jaren van die 21 met u hier samengezeten: toen gij dit deel van uw betoog hieldt, waart gij bedenkelijk beneden het peil, waarop wij gewoon zijn geweest u te hooren. Een derde punt. De heer Troelstra treedt „de bourgeoisie" te gemoet, zet haar het pistool op de borst en zegt: geef hier uw macht. Nauwelijks heeft hij dit gezegd, of hij zegt tot dezelfde bourgeoisie: ja

maar, alleen zien wij geen kans om het klaar te spelen, wij kunnen uw medewerking niet missen. Nu vraag ik toch! Men doet één van beide: men maakt revolutie, of men doet dit niet, maar als men revolutie maakt, dan zegt men tot de menschen, die daar zitten: gaat weg, ik zal het. alleen wel doen; hoe minder gij u laat zien, des te liever zal het mij wezen. Deze revolutiemaker zegt echter tot de menschen: gij moet mij blijven helpen, want ik kan u niet missen. Hoe gaat dit? Men heeft het in Duitschland kunnen zien. De heeren worden daar minister, maar de bourgeois, die zij niet kunnen missen, worden gehaakt, wat men in de laatste dagen heeft genoemd: vakminister. Die heeren mogen daar ook gaan zitten. maar zij krijgen als curatoren een gewonen en een onafhankelijker sociaal-democraat naast zich. Zij kijken hem op de vingers en zeggen: gij moogt hier zitten als vakman, gij moogt werken, maar te zeggen hebt gij niets: wij beslissen. Behoeft men nu nog een voorbeeld om aan te toonen, wat het verschil is tusschen Duitschland in dezen tijd en Nederland in dezen tijd? Onder alle omstandigheden zijn er baantjesjagers genoeg en ook de heer Troelstra zou van die menschen er wel tot zijn beschikking hebben, maar dit kan ik hem wel zeggen: de menschen uit de bourgeoisie, die hij noodig heeft, krijgt hij in Nederland voor die positie niet. De heer Troelstra constateerde in zijn Rotterdamsche rede in zijn critiek op de Russische revolutie, dat een tweede fout van die revolutie deze was dat zij verder heeft willen springen dan haar pols lang was. Maar dadelijk daarop heeft hij precies hetzelfde gedaan: hij trachtte een ontzaglijk eind verder te springen dan de lengte van zijn polsstok. In die redevoering heeft hij gezegd: hij wil geen on gekroonde koningen in Nederland. Ik wil ze ook niet. Maar dadelijk daarop, als de apotheose komt van wat op dit ogenblik in Nederland gebeuren moet, verschijnt de heer Troelstra zelf als de adspirant ongekroonde koning. De vraag, of een land en een volk rijp zijn voor de revolutie moet naar de omstandigheden worden beoordeeld, naar de omstandigheden niet alleen van staatkundigen aard — gelijk de vorige geachte spreker in het licht gesteld heeft — maar ook naar de omstandigheden van psychologischen aard. Men heeft gevraagd: als nu overal in het buitenland. en minste naar het oosten, revolutie is, waarom moet die dan ophouden in Zevenaar? Ik antwoord: om de eenvoudige reden, dat Zevenaar in Nederland ligt en niet in Duitschland. Het is dan ook een van de fouten van den heer Troelstra — de vorige geachte spreker wees er op — dat hij veel te veel kijkt naar de Pruisen. Wat hij steeds verweten heeft aan de militaristen in Nederland, namelijk dat zij voortdurend naar Pruisen keken, doet hij zelf. Hij heeft zijn geheele leven niet anders gedaan. [... Dat was ook hier, maar dat was hier niet, zoals gij beweert, als gevolg van de daden van de Regeering, hier rust die schuld op de Regeering niet. Dat is net verschil; dat men daar opeens moet afrekenen met een Regeering, onder wier leiding — ik bespreek nu geen internationale schuldvraag — dit alles is geschied; dat daar in de regeeringskringen werden gevonden afgetobte mannen, door hun geweten geplaagd, menschen wier zenuwen waren overspannen. Toen zijn daar gekomen mannen die eischten dat deze menschen bleven zitten als vakministers, doch het gezag zouden overgeven. Onder die omstandigheden hebben de regeerders gezegd: wij zien geen kans om het te bolwerken, alsjeblijft, hier is het gezag. Dat is het verschil met Nederland. Het verschil is dat daar in Duitschland de revolutie is begonnen van onderen op en dat aan die reolutionnaire beweging moest worden gegeven vorm en leiding Hier

daarentegen wordt de revolutie gemaakt. De heer Troelstra in zijn redevoering grijpt alles aan om het als motieven onder te schuiven aan zijn zelf gemaakte revolutie. Daar haalt hij de koningin bij met niet gecontrasigneerde beslissingen, daar haalt hij bij den invloed van de Koningin in militaire aangelegenheden, daar haalt hij ten slotte ook den Economischen Raad. Nu zal men straks in Nederland den boel onderstboven gooien om den Economischen Raad, een lichaam waarvan ik nooit iets heb waargenomen, een lichaam, dat wellicht evenals de Raad van Defensie wellicht niet eens werkt! [...]

Men heeft gevraagd of de wereldbeweging ons dan niets positiefs te zeggen heeft. Mijn antwoord is: zeker. De democratische beweging, mits goed geleid, is ook voor ons vol van schoone beloften. Als ik spreek van imperialisme, dan kan ik nog slechts hopen, dat dit door de oorlogsgruwelen zal zijn gebroken. Juist van het verkrijgen van het gevoel van vrijheid, vrijheid niet alleen voor zich zelf, maar ook voor anderen, hangt af of het imperialisme al of niet meer zal bestaan. Het heeft mij dikwijls geschieden, niet alleen in de internationale verhoudingen, dat men streed tegen het imperialisme van anderen, maar zijn eigen imperialisme voor zich wenschte te reserveeren. Ik wil hopen, dat die schijn mij bedroog. Maar ik spreek ook van de democratie, van een strijd tegen het kapitaal en zijn onderdrukking van de vrijheid op economisch gebied. Ik heb liet bij de laatste verkiezingen zoo dikwijls in het licht gesteld: er zijn drie richtingen te onderscheiden: in de eerste plaats die van de sociaal-democraten, die het kapitaal willen brengen in handen van de gemeenschap, die het communisme voorstaan; ten tweede heeft men mijn richting, vrijheid van bedrijf onder voortdurende controle van de Overheid en het brengen van de monopolistische bedrijven aan de gemeenschap, en ten derde de gevaarlijkste richting, en ik meen dat de heer Troelstra en zijn vrienden daartegen den strijd moesten aanbinden, de combinatie van den Economischen Bond. Het kapitaal gemeenschappelijk in handen van den particulieren ondernemer en van den Staat. Het is het gevaarlijkste stelsel, omdat op die manier de particuliere ondernemer feitelijk leider blijft van het bedrijf, omdat hij door zijn compagnon, den Staat, dien hij maken en breken kan, beschikking verkrijgt over de staatsmacht, macht krijgt over te nemen overheidsmaatregelen, zoodat in dien vorm, en dat wordt zeer bewust beoogd door de heeren die er voorstanders van zijn. het kapitaal voor zich zelf in zijn dienst krijgt staatsmacht. Daarom is dit de ellendigste en gevaarlijkste vorm. Maar een eersten keer dat hier in den vorm van het hoogovenbedrijf deze vraag te beslissen viel. toen werd het principieel met door de heeren van de S.D.A.P. bestreden. Toen het men ons in onzen strijd daartegen alleen staan. En nu zal men om dat zelfde beginsel een revolutie gaan maken!